

III RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 38 (4).**

1927. a.

III Riigikogu koosolek 25. jaanuaril 1927. a. kell 17.

Kokku on tulnud 91 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, rahaminister **L. Sepp**, haridusminister **J. Latik**, sõjaminister **J. Soots**, kohtuminister **J. Sepp**, teedeminister **A. Kerem**, kaubandus-tööstusminister **K. Kornel**, töö-hoolekandeminister **O. Tief**.

Päevakord:

1. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./28. aastaks — I lugemisel.

2. Väljaspool linnu ja alevide asuvate kinnisvarade hindamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

3. Eesti riigikontrolli ajutise seaduse täiendamise seadus — II lugemisel.

4. Mäeseadus — II lugemisel.

5. Põllumajapidamiste metsaga varustamise seadus — I lugemisel.

6. Firmade seadus — üldkomisjoni ettepanek.

7. Äride registreerimise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**.

Koosolek algab kell 17.10 min.

I. Päevakorra Juhataja K. Ein-täiendamine. bund: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakord on Riigikogu liikmetele ja valitsuse liikmetele teatavaks tehtud. Päevakorra täiendamiseks on sõna juhatuse liikmel rkl. Penno'l.

Abiesimees **R. Penno:** Vanematekogu soovi kohaselt teen järgmise ettepaneku: võtta esimeseks päevakorra-punktiks eelarve erikomisjoni valimise jagaja ja komisjonile tähtaja määramise küsimus.

Juhataja **K. Einbund:** Peale selle on ettepanek rkl. Voiman'i poolt, võtta teiseks päevakorra-punktiks komisjonide täiendavad valimised.

Asun päevakorra täiendamise kohta tehtud ettepanekute hääletamisele, nimelt: abiesimees Penno poolt — võtta esimeseks

päevakorra-punktiks eelarve erikomisjoni valimise jagaja ja komisjonile tähtaja määramine ja teiseks rkl. Voiman'i poolt — võtta teiseks päevakorra-punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanekud vastu võetud. Sõna on sekretäril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Sekretär **M. Juhkam:** Komisjonidesse on antud järgmised seaduseelnõud: 1) Vene-Nõukogude vägede poolt tehtud sõjakahjude ja rekvisitsioonide tasumise seaduse täienduse seadus — üldkomisjoni. 2) Merimeeste seadus — üldkomisjoni. 3) Riigivaranduste kinnitamise seadus igasuguste kahjude vastu — rahaasjanduse komisjoni.

3. Eelarve erikomisjoni valimise jagaja ja komisjonile tähtaja määramine.

Abiesimees **R. Penno:** Vanematekogu otsustas Riigikogule ette panna, eelarve läbivaatamiseks valida erikomisjon, valimise jagajaks võttes arv 3 ja sellele komisjonile eelarve läbivaatamise tähtpäevaks määrata 1. märts s. a. Vanematekogu sellekohase otsuse esitan Riigikogule vastuvõtmiseks.

K. Virma (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Eelkõneleja toonitas, et vanematekogu otsusel tehakse ettepanek, võtta eelarve-komisjoni valimise jagajaks arv 3. Tuleks parandusena tähendada, et see ettepanek või otsus väikese enamusega tehti. (O. Strandman, töer: See ei ole veel parandus.) See oleks täienduseks või selgituseks. Igal juhtumisel on nüüd Riigikogul teada, et see vanematekogu ühehääleline otsus ei olnud. Vanematekogus arutati küsimust, mis mõte on sellel, et eelarve-komisjoni vähemaks teha. Need, kes seda küsimust käsitasid ja pooldasid, põhjendasid sellele, et eelarve-komisjoni töö selle läbi produktiivsemaks tehakse. Minul oli võimalus sellele ettepanekule vastu rääkida ja näidata, et kui eelarve-komisjon vähemaks tehakse, siis suuremalt hulgalt Riigikogu liikmetelt võetakse võimalus eelarve lähema arutuse juures olla. Iga aasta on Riigikogus eelarve arutamise korra kohta igasuguseid arvamisi olnud ja ikkagi on jõutud selle juurde, et

siiski on soovitamam, kui suurem hulk Riigikogu liikmetest otsekohe eelarve arutamiseks osa võtaks. Ja vastavad ettepanekud, mis minu mäletamise järgi mitu aastat, peaaegu iga aasta, on üles kerkinud eelarve-komisjoni vähendamise kohta, on Riigikogu enamuse poolt tagasi lükatud. Kui tänavu aastal sellekohaseid kaalumisi kuulsin, mis peaksid mõõduandvad olema, siis oli sellekohane ettepanek, et tänavu aastal ei peaks eelarve-komisjonis alamkomisjonide kaudu eelarvet selgitatama, vaid seda tuleks aruandjate kaudu teha. Töö tuleks aruandjate vahel ära jagada, nõnda et aruandjad peaksid otsekohe tulema eelarve-komisjoni ette ja oma ettekanded seal tegema, nõnda et eelarve-komisjon siis üldiselt neid küsimusi käsitaks. Näib, et see tee on just kui praktilisem, aga kui tegelikult vaadata seda tööd, siis selgub, et aruandja peab siiski tegema sama tööd, mis eelmistel aastatel alamkomisjonid on teinud: Ta juurde peaksid tulema ametkondade esitajad, kui mesilased, aruandja suriseks seal keskel ja ametkondade esitajad peaksid temale seletusi andma. Ja kui aruandja tuleb eelarve-komisjoni, siis on ta enamjagu nendest seletustest ära unustanud ja nõnda tuleb ametkondade esitajatel uuesti seletust anda. See on minu meelest pealiskaudne arvamine, et selle kaudu töö lühemaks läheb, töö läheb selle läbi pikemaks.

Teisest küljest peaks aga siiski, kui alamkomisjonide kaudu tööd tehakse, katsutama igasuguseid pisikesi küsimusi, mida meie oleme tähele pannud eelarve-komisjonis eelarve arutamisel eelmistel aastatel, neid peaks katsutama vähendada ja pisikeste küsimuste juures mitte kaua peatuda.

Kõiki neid kaalumisi arvesse võttes näeb meie rühm, et see otstarbekohane ei ole, et eelarve-komisjon vähema arvu peale viiakse, tundub, et ei ole otstarbekohane aruandjate süsteemi peale komisjonis minna, vaid niikaua, kui ei ole välja töötatud lähem kodukord eelarve-komisjoni jaoks, tuleb käsitada eelmiste aastate korda ja tuleks võtta eelarve-komisjoni valimise jagajaks 2 mitte 3.

Siinjuures tuleb silmas pidada seda, et kui eelarve-komisjon töötama hakkab, siis saab küsitavaks teiste komisjonide töö. Ja kui võtta valimisjagajaks arv 3, siis on eelarve-komisjonis 34 liiget, üks kolmandik Riigikogust on eelarve-komisjonis ametis, ja see segaks teiste komisjonide tööd samapalju, kui võttes valimisjagajaks 2, mille järgi eelarve-komisjonis oleks 52 liiget. Nii et ka selles mõttes ei saa mingit kasu sellest, kui eelarve-komisjoni vähemaks teha, et siis teised komisjonid võiksid produktiivselt töötada.

Kõigi nende kaalumiste põhjal toetan ma valimisjagajat 2 ja teen vastava ettepaneku.

J. Tõnisson (rhv): Senine eelarve arutamise kord on näidanud, et see otstarbekohane ei ole. On katsutud mõningaid muudatusi ette võtta, aga kaugemale suurt ei ole saadud ei töö kiiruse ega ka põhjalikkuse mõttes. Siin tuleb viga vististi sellest otsida, et meil katsutakse hästi kiirelt töötada, kuid kahekordselt, et aega võita. Et aega võita, katsutakse alamkomisjonis hästi ruttu edasi saada, et aega võita — katsutakse eelarve-komisjonis ruttu küsimustest üle saada. Kuid kahekordselt töötades ei saada ometi mitte nii ruttu küsimustest üle, ja sellepärast et üks kui teine meil peab ikka ennast uuesti informeerima. Tagajärg on see, et kahekordse töö juures eelarve-komisjoni üldkoosolekul ja alamkomisjonides väga palju aega ära läheb. Ometi on selle juures suurem osa eelarve-komisjoni liikmetest väga vähe teadlik küsimuste otsustamisel, sellepärast et nad ei saa sisse tungida üksikutesse eelarve-osadesse, kuna alamkomisjon teab ainult oma ala — üksikud ministeeriumid, mis ta alla kuuluvad. Teistest eelarve-osadest ei tea aga alamkomisjon midagi. Kui tuleb üldkoosolek kokku, siis peab usaldama alamkomisjoni seletusi. Sellejuures on aga juhtunud, et kaugemaleminevaid muudatusi on alamkomisjon ette võtnud kolmeliikmelises koosseisus. Vahest isegi mõni alamkomisjoni liige ei tea, miks üks või teine asi on tehtud. Sedaviisi kujuneb eelarve arutamine ja vastuvõtmine juhuslikuks ja nõuab väga palju aega. Sellepärast peab teid otsima, kuidas asja põhjalikumaks muuta ning ühtlasi rutemini edasi jõuda. Ja seal on vist üks asi, mis tuleks kõrvaldada, nimelt paralleelsus alamkomisjoni ja eelarve-komisjoni töö vahel. Alamkomisjonil ei või otsustavat tähendust olla, sellepärast, et kolmelja inimesega ei suudeta eelarve-küsimusi tarviliku põhjalikkusega käsitada, vaid alamkomisjon oleks pidanud informatsiooni esitada materjali üksikute asjaolude kohta eelarve-komisjonile. Siis võiksid kõik eelarve-komisjoni liikmed teha muudatusi. Et aega võita, ei võidud seni mitte lubada, et alamkomisjon oma töö tulemuste kõrval ühtlasi ka faktilisi materjale ette tooks. Kui tahtakse väikseidki parandusi ette võtta, siis tuleb kõigepealt kõrvaldada organisatooriline viga, mis praegu on tööd takistamas. Sellepärast oleks kahtlemata suur samm edasi, kui saaks asja nii korraldada, et aruandjad tutvunevad üksikute ministeeriumidega ja eelarve-summadega, nii et nad eelarve-komisjonile kõik asjaolud ette tuua saavad jne. Sellejuures

oleks aga tarvilik, et mitte ainult üks aruandja ühe või teise valitsuskonna ehk ministeeriumi asju ette ei kannaks. Iga inimene on ekslik ja võib subjektiivsete muljete järgi väga ühekülgsest asja ette kanda. Oleks tarvilik referent ja korreferent, aruandja ja tema kaasaruandja. Siis võib arvata, et kui üks mõnda asja ekslikult on vaadelnud ja ekslikult edasi annab, siis teine, kaasaruandja või korreferent, seda parandada võib. Nõnda võidakse eelarve-komisjonis täielik ülevaade saada sellest, missugune olukord on valitsemas ja missuguseid nõudeid tuleb rahuldada. (J. Piiskar, stp: Kas Teie olete töötanud eelarve-komisjonis, härra Tõnisson?) ... Ei ole, kuid olen seal juures olnud ja näinud, kuidas töötatakse ja võin teile öelda, et seesuguse töötamisviisi juures ei tahakski seal töötada, sellepärast et ei saa vastutust oma peale võtta, et see töö, mis seal tehakse, tõesti rahuldav on. Kui aga tööd on, siis ei ole mina kuidagi püüdnud tagasi hoida. (O. Gustavson, stp: Noh, siis on uus rist kaelas.) ...Teie rist ei ole küll vana, kuid ka mitte väga kerge teistele kanda.

Peale selle on selge, et kui sedaviisi referendid peavad ruttu töötama, siis on võimalik referente või aruandjaid määrata rohkem, kui alamkomisjoni aruandjate arv seni on olnud. Nüüd oldi sunnitud määrama seitse kuni kümme alamkomisjoni. Et nende arv väga suureks ei läheks ja liikmete arv igas alamkomisjonis väikseks ei muutuks, sellepärast oli igal alamkomisjonil võrdlemisi palju tööd. Nüüd võidakse aruandjaid või referente määrata rohkem, nii et kahel referendil või aruandjal oleks vähem tööd. Nad saaksid oma ülesannetega palju rutem toime kui alamkomisjonid. Siis ei sünniks seda, nagu rkl. Virma tähendas, et ministeeriumide ehk valitsuskondade ametnikud aruandja ümber nagu mesilasepere liiguvad. Siis on kergem lasta end informeerida inimestest kohapeal, et tutvuneda olukorraga. Siis lüheneb see ettevalmistuse ajajärk tuntavalt endise alamkomisjoni töö vastu ja võidakse seda rohkem eelarve-komisjoni tööd süvendada. Seal on see palju suuremaks paremuseks, kui aruandjad toovad kõik asjaolud, eelarve-summad ja muudatused ette selleks, et siis kogu eelarve-komisjon võiks kõiki neid küsimusi ja asjaolusid tõena võtta. Siis võidakse eelarve-komisjonis liikmete poolt teadlikumalt asju otsustada. Kõik liikmed saavad siis võimaluse tarvilikke muudatus-ettepanekuid põhjalikumalt läbi kaaluda. Sellejuures on vist edaspidi veel võimalik asju rohkem muuta, kui see praegu võimalik on.

Kui meie vaatame, kuidas teisel, näiteks Soomes, eelarve-komisjon töötab, siis näeme,

et seal eelarve-komisjon kauem töötab kui meil. Seal töötatakse aegsasti juba eelarve läbi. Sedamööda, kuidas eelarve-osad valitsemise poolt valmis saavad, on juba kõik küsimused läbi töötatud. Siis esitatakse eelarve parlamendile ja parlamendis arutatakse ta ruttu läbi. Meil oleks vist ka selle poolest siin vaja muudatus teha, et juba aegsasti eelarve-komisjon valitaks ja samuti ka aegsasti tööle asutaks. Siis oleks tema töö põhjalikum, aga siis jääks ka parlamendil rohkem aega eelarve arutamiseks. Praegu ei ole see võimalik. Ja seal on siis nüüd küsimus, kas oleks praegusel korral eelarve-komisjon parem või halvem, kui tema väiksem oleks. Liiga palju teda kärpida oleks raske. Võib olla, et 50 liiget, nagu rkl. härra Virma ette pani, selle tööga tõesti ruttu toime saaks, aga arvata on, et kui 50 liiget kokku tuleb ja eelarvet arutama hakkab, siis on töö kahtlemata kestvam, kui näiteks 34 juures. (K. Virma, stp: Ei ole! — Chr. Kaarna, tõer: Päris õigus!) ...Arvata on juba, et siis võtab 50 inimest rohkem sõna, ja kõiksuguseid muid takistusi tuleb ette rohkem, kui 34 liikme juures. Vähemalt võiks, õieti ainult muidugi aprioristlikult, ilma teatavate kogemusteta oletada, et väiksem komisjon otstarbekohasem oleks. Väga väikseks teda teha, — nagu ma kuulen, on mõnelt poolt ette pandud 25 liiget, — praegusel korral on vaevalt soovitatav, sellepärast et siis tuleks referentide määramisega raskusi. Teiseks on siis vist ka küsimuste lahendamisel rutulikumal otsustamisel ikkagi soovitamam küllaldane arv, et objektiivselt ja otstarbekohaselt küsimusi võiks otsustada. Et siin kogemusi ei ole, ei saa kindlalt rõhutada, et just 34 tuleks aluseks võtta, ehk et see just tingimata tarvilik oleks. Kuid tundub, et see arv parem on. Kasutasin juhust siin selleks, et selle osa vastu rkl. Virma seletustest vaielda, kus tema just senist korda ja otsekohe alamkomisjone kaitseb. See oleks minu arust igitahes tarvilik, et siin muudatusi tuleks.

J. Piiskar (stp): Kahtlemata on härra Tõnisson'il õigus, kui ta ütleb, et meie eelarve arutamise kord ei ole päris otstarbekohaselt välja kujunenud. See selgub juba sellest, et iga aasta peab vanematekogu selle küsimusega tegemist tegema ja kaaluma, kuidas eelarvet arutada. Aga lugu on ka nii, et meil kunagi ei võeta seda küsimust õigel ajal ülesse, — nüüd, kus täna või homme eelarve juba komisjoni läheb, hakatakse selle üle vaidlema, kas tuleb muuta eelarve arutamise korda ja kuidas nimelt, ja see on kõigepealt, mis ei lase selle muutmise poolt olla. On ju selge, et eelarve arutamine iga aastaga muutub meil

lihtsamaks, sest et parlament vilub rohkem, eelarve kokkuseadmine muutub lihtsamaks, iga-aastased eelarved muutuvad üksteise taolisemaks, suur hulk kulusid, mille kohta ennem tuli kaaluda, kuivõrd need tarvilikud, on nüüd kindlaks kujunenud ja ei tule nende üle üldse vaielda, sest need võetakse eelarvesse kindlate normide ja seaduste alusel, ei ole võimalik neid suurendada ega vähendada, — ja see iseenesest viib meid lähemale silmapilgule, kus võib eelarve arutamist enne Riigikogu ja ka Riigikogus lihtsamaks teha. Aga ma kordan, seda võib ikkagi siis teha, kui seda aegsasti tehakse. Kui aruandjate süsteemi peale minnakse, siis arvan, see ei too muud kaasa, kui segadust, ja kui eelarve arutatud, siis tõmbame kriipsu alla, ja kujuneb asi samaseks, nagu ühel eelmisel aastal, kus loodi ühtlustamise komisjon, aga see ei jõudnud kogu selle aja jooksul selgusele, mis ta tegema peab ja mis ta ülesanded õieti on. Vaieldi ja vaieldi, aga eelarvele ei toonud see mingisugust kasu. Siin on lugu samuti. Meil on harilikult seaduste eelnõude aruandjad olnud, — selles on lugu selge, aga kui eelarve aruandja oma osa kätte saab, siis ei ole tal veel teada, mis ta ülesanded on, mis on ta õigused, kellelt võib ta andmeid nõuda, kuidas neid kasutama peab jne. — vaadake, need on kõik lahendamata küsimused. Aruandja ise ei saa teha mingisuguseid kärpimisi eelarves, niisugust diktaatorlikku seisukorda mina igitahes enesele praegu ette kujutada ei saa. Aruandja võib üldkomisjonile ettepanekuid teha, — mis on aga selle tagajärg? Kõik need vaidlused, mis seni alamkomisjonis olnud, tulevad üldkomisjoni. See töö, mis kümnes kohas praegu tehakse, liukitakse üksteise otsa. Kui ehk see kunagi võimalik oleks, siis ei ole tänavu aega nii palju. Et kümne alamkomisjoni tööd ühes komisjonis ühe kuuga saaks ära teha, seda võimalust ei kujuta ette.

Härra Tõnisson ise ka ei usu seda, sest ta toob Soomest näite, et seal töötab eelarvekomisjon kauem, siis on see võimalik. Kui meie oleksime oma eelarve käsile võinud võtta septembris või oktoobris, siis oleks meie temaga 1. aprilliks võinud valmis saada. Kuid nüüd on jaanuarikuu juba lõpul. Vanematekogu poolt on tehtud aga ettepanek, et eelarve peab 1. märtsiks komisjonist läbi olema, sellega on meil aega ainult natuke rohkem, kui üks kuu. Sellepärast ei saa meie uut süsteemi tarvitusele võtta. Meil on iga aasta olnud eelarve arutamisel rida küsimusi, mis konflikte on tekitanud ning on välja kujunenud kord, kuidas neid küsimusi lahendada. Kui eelarve alamkomisjonis konfliktid tekivad, siis läheb asi eelarve üldkomisjoni ning sealt

Riigikogusse. Kuid uue korra juures oleks asi nii, et kogu see suur töö, mis alamkomisjonid teevad, ja mis mõnekümneliikmeline eelarvekomisjon teeb, tuleb Riigikogusse. Mulle näib, et kui see uus süsteem nii ülepea-kaela läbi võetakse, siis ei suudeta eelarvet 1. aprilliks vastu võtta. Kui aga tahetakse, et tulevikus kord teiseks peab muutuma, siis peaks hakatama juba kohe pärast tänavust eelarve arutamist välja töötama uut korda. Toodagu see siis vanematekokku läbivaatamisele, ja vanematekogu juba määraks kindlaks korra, mis moodi tulevikus meie oma eelarvet peaksime arutama. Praegu aga seda uut süsteemi luua ei loe ma otstarbekohaseks ei aja ega raha kokkuhoiu mõttes.

Juhataja **K. Einbund**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Penno'l.

R. Penno (as): Ma pean faktilise märkusena tähendama, et vanematekogus, kus see ettepanek — valimise jagajaks võtta 3 — arutusel oli, ei võetud otsust sel põhjusel vastu, nagu rkl. Tõnisson seda käsitas, ei ka sel põhjusel, nagu käsitas rkl. Virma. Seal räägiti poolt ja vastu süsteemile, sellejuures lahtiseks jättes valimise jagaja. Vanematekogus jäi lahtiseks küsimus, missuguse korra järgi eelarvekomisjon oma tööd tegema peab, arvates, et see küsimus eriti eelarvekomisjonis või vanematekogus arutamisele tuleb. Aruandjate süsteem või alamkomisjonide süsteem — need motiivid ei tohi poolt ega vastu aluseks olla selle valimise jagaja suhtes.

K. Virma (stp): Minu meelest see see häda just ongi, millest rkl. Penno rääkis, et lahtiseks jäi just sisuline osa. Kui teie valite eelarvekomisjoni 34 Riigikogu liiget, siis tegelikult ei saa seda endist süsteemi teostada. Tulete eelarvekomisjoni ja ütlete, et ei saa midagi teha, meil on vähe inimesi. (Vahelhüüe.) See on iseasi, aga kui teie tulete ja ütlete, et vanematekogu ei tea sellest midagi, kuidas eelarvekomisjon töötama hakkab, siis ei saa vanematekogu enamuse ettepanekut põhjendatuks lugeda. Kui väikese komisjoni valite, siis ei saa enam tööd teha endises korras. Ei saa muidugi öelda, et see oli kõigepareim kord, kuid seni on selle järgi talitatud. Kui Riigikogu midagi otsustab, siis ei tohi ta seda teha teadmata. Kui valimise jagajaks võtta 3—4, siis võime kindlad olla, et meie eelarvega 1. aprilliks valmis ei saa. Rkl. Tõnisson arvas, et komisjon peab Riigikogu töö tegema, kuid rkl. Piiskar seletas juba, kuivõrd halb see kord on. Meie olime ka vanematekogus selle poolt, et eelarve arutamise aeg ei

tohi üle 1. märtsi minna. Kui meie 7—8 alamkomisjoniga korraga tööle hakkame, siis võib selle tööga 1. märtsiks valmis saada, mitte aga 34-liikmelise komisjoni juures. Härra Tõnisson arvas kurvastada võivat, et eelmiste eelarvete puhul olla 3 meest seal kärpimisi teinud, ja nüüd soovitab ta kahel mehel seda teha. (J. Tõnisson, rhv: Mitte sugugi, terve komisjon teeb.) Mis Teie arvate, härra Tõnisson, mida lähen siis mina kui aruandja sinna ametkonda tegema? Kui seal selgusetusi on ja juttu on, nagu rkl. Piiskar ütles, tikutoosist või puusüllast, siis teen ma kohe paranduse, ja kui mehed kohtadelt ei tule minuga selle üle vaidlema ja minu peale kaebama eelarve-komisjonis, siis on asi sellega lõpetatud. No, mispärast niisugust asja ei peaks lubatama aruandjal teha? Teie ütlete, et 2 meest on parem kui 3, mina aga ütlen — ka kolm meest on vähe. Terve tuum seisab aga selles, et kui ei tule ametkonna esitaja üldkomisjoni protesteerima, siis on asi korras. Suurendamis-ettepanekud on korra järgi kaalutud, vähendamis-ettepanekuid ei ole aga kaalutud. Mispärast tahate seda tööd 2 mehe kätte usaldada, kui seni 3 vähe oli; minu meelest on 2 meest veel vähem, kui endised alamkomisjonid. Terve see asi on nii, nagu rkl. Piiskar ette kandis, et meil on tarvis uus kord välja töötada, kus lähemalt ära näidatud oleks, kuidas eelarve läbivaatamist otstarbekohaselt teha.

Kuni uue korra kindlaksmääramiseni tuleks endise korra järgi käia.

Chr. Kaarna (töer): Austatud Riigikogu liikmed! Meil on teatud praktika olemas ja kui seda vaatame, siis näeme, et väiksemad komisjonid võrdlemisi heade tagajärgedega töötavad, seal on töö viljakam. Kui näiteks võtame kolme- või neljaliikmelise alamkomisjoni, siis võib alati öelda, et seal kõik liikmed õigel ajal kokku tulevad ja lõpuni töötavad. Mida suurem komisjon, seda enam kordub nähtusi, et osavõtmine väga juhuslik on. Koosoleku alguseks kogub, näiteks 15 liikmest 10 liiget, $\frac{1}{2}$ tunni pärast on vast 7 järele jäänud, kuna lõpuks koosolijate arv päris kokku kuivab. (K. Virma, stp: Näiteks koosseisude alamkomisjon!) Siis on see alamkomisjon väga halvasti valitud.

Kui tahetakse 50-liikmeline komisjon valida, nagu see mullu oli, siis satume sarnasesse seisukorda, et koosoleku algusel on liikmeid kaunis rohkesti koos, lõpul aga ainult mõningad; kord puuduvad ühed, teisel korral teised, ja need otsused, mis siis seal tehakse, on liig juhuslikud. Sellepärast on meie rühma arvates parem väiksem komisjon valida. Kui

nüüd arvatakse, et kõik Riigikogu liikmed, või vähemalt pooled, see tähendab 50 liiget, tahaksid eelarve-tööst osa võtta, — siis ütlen mina, et kellegilt, kes sellest tööst huvitatud on, ei ole see võimalus võetud. Iga Riigikogu liige, kes tööst, mitte aga „istumisest“ huvitatud, võib eelarve-komisjonist osa võtta mitte üksi kuulajana, vaid sõnaõigusega, ja vist on isegi võimalus ettepanekuid esitada. Kuigi seda võimalust ei peakski olema, siis on ometi igaljuhul rühmakaaslasti eelarve-komisjonis, kelle kaudu ettepanekuid võib esitada. Kes tööst huvitatud on, saab komisjonis igal juhtumisel töötada.

Veel teine paremus on väiksema komisjoni moodustamisel, nimelt see, et $\frac{2}{3}$ Riigikogu koosseisust saaks seadusandlikku tööd jätkata. (O. Gustavson, stp: Ei saa! Seal on ometi töö käsil!) Teie võite ju need valida, kes teistes komisjonides ei tööta. Aga võite ka teistes komisjonides töötavaid liikmeid valida eelarve-komisjoni ja nende asemele ajutiselt uued esitajad määrata, ühesõnaga — ümberkorraldusi on alati võimalik teha, need võimalused on ju ikka olemas. Kui aga ütlete, et mingisugust tööd teha ei saa, mis jäävad siis need 50 tegema? Teie seisukoha järgi käies peaks siis Riigikogu terves koosseisus eelarve-komisjoni valitama. (K. Virma, stp: Ingelased teevadki nõnda!)

Praegu on terve rida seadusi komisjonides ja komisjonide poolt alamkomisjonidesse antud. Kui kõik komisjonid koosolekuid pidada ei saa, siis võiksid vähemalt alamkomisjonid väga hästi töötada ja Riigikogu üldkoosolekute tarvis materjale valmistada. Vastasel korral ei oleks siis, kui eelarvega valmis saadakse, üldkoosolekutel midagi teha. Tööerakonna rühm toetaks jagajat — 4, aga teades, et see läbi ei lähe, hääletab jagaja 3 poolt.

J. Laidoner (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Eelarve arutamine on üks tähtsamatest küsimustest Riigikogus ja selle tõttu on loomulik, et vaidlused tekivad eelarve arutamise korra juures. Minule isiklikult paistab küll, et ei ole tarvis ka 34-liikmelist eelarve-komisjoni valida. Mina arvan, et kõige lihtsam oleks eelarve anda rahaasjanduse komisjoni, mis Riigikogus kõige suurem komisjon — 21-liikmeline. See komisjon arutaks eelarvet ja selle aja sees võiksid teised komisjonid täiesti intensiivselt töötada. Eelarve arutamiseks läheb ära üle kuu aja. Selle aja sees vaatab rahaasjanduse komisjon eelarve läbi, ja samal ajal võivad kõik teised komisjonid läbi arutada neid eelnõusid, mis neil olemas. Ja ei või öelda, et praegu komisjonidel töö puudus oleks. Kui eelarve Riigikogusse

tuleb ja see Riigikogu poolt vastu võetakse — loomulik, et eelarve arutamise ajal Riigikogus muud tööd ette ei võeta, — on peale selle, kui eelarve arutamine Riigikogus lõpetatud, valmis terve rida eelnõusid. Mina arvan, et see eelarve arutamise kord oleks kõige lihtsam. On tõsi, et suure komisjoniga väga raske töötada on. Härra Kaarna tähendas, et suurtes komisjonides esialgu rohkem liikmeid koos on, pärast neid aga väheks jääb, kuid mina arvan, et see polegi täpselt nõnda, vaid esialgu on just vähem liikmeid, siis tõuseb nende arv ja lõpuks hakkab jälle vähenema. Hakatakse kella vaatama ja ongi tarvis lõpetada. Nii et suured komisjonid mitte väga intensiivselt ei tööta. Minu arvamise järgi saaks rahaasjanduse komisjon eelarve läbitöötamisega väga hästi hakkama, sest ega iga Riigikogu liige ei saa olla igas asjas asjatundja, vaid rahaasjanduse komisjoni on saadatud need, kellest arvatakse, et nad võiksid majanduslikkudes küsimustes asjatundjad olla. Sarnase korra plusiks oleks see, et eelarve arutamise ajal rahaasjanduse komisjonis võiksid ka kõik teised Riigikogu komisjonid tööd edasi teha. Peapuuduseks selle juures on küll see, et rahaasjanduse komisjon oma teiste töödega veidi maha jääb, kuid sellejuures pole midagi parata. Oma tööga jääks rahaasjanduse komisjon ka teistsuguse korra juures taha, sest suurem osa rahaasjanduse komisjoni liikmeid saadetakse harilikult eelarve-komisjoni, mõnikord on nad kõik seal. Rahaasjanduse komisjon peab olukorraga leppima. Mina ei julge vastavat ettepanekut teha, sest see oleks vanematekogu ettepaneku vastu, aga mina arvan, et sel teel võiks eelarve kõige lihtsamalt läbi arutada.

Juhataja K. Einbund: Juhatusel liikme Penno poolt on tehtud vanematekogus vastuvõetud otsuse järgi ettepanek: „Riigikogu otsustab eelarve läbivaatamiseks valida erikomisjon, valimise jagajaks võttes arv 3, ja sellele komisjonile eelarve läbivaatamise tähtpäevaks määrata 1. märts s. a.“ Rkl. Virma poolt on tehtud parandus — valimise jagajaks võtta arv 2. Kavatsen hääletada esiteks paranduse ja pärast seda kogu ettepaneku. Asun rkl. Virma ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on saanud poolt 35 häält, vastu 42 häält, seega tagasi lükatud. Asun juhatusel liikme Penno ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

4. Komisjonide täiendavad valimised.

Rkl. Voiman'ilt on Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel ettepanek, valida esiteks:

rahaasjanduse komisjoni rkl. M. Adamson'i asemele rkl. K. Ast. 2) Hariduskomisjoni rkl. E. Kingu asemele rkl. A. Usai. Kavatsen hääletada korruga. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on tähendatud kandidaadid vastavatesse komisjonidesse valitud.

5. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./28. aastaks — I lugemisel.

J. Laidoner (põl): Austatud rahvasaadikud! Meil on esitatud 1927./28. aasta eelarve. Loomulik, et igauks, kes eelarve kätte võtab, kõigeesiteks vaatab, kas ta on tasakaalus.

Meie eelarve on tasakaalus sellepeale vaatamata, et lugupeetud rahaminister tähendas, et see tasakaalustamine suurt pingutust nõudis ja sugugi kergelt kättesaadav ei olnud. See, et eelarve on tasakaalus, on väga suureks plusiks. Ma tähendan, see ei ole esimene kord, et meie eelarve tasakaalus on, see on muutunud traditsiooniks. Peab isegi rohkem tunnustama, et võime omale õnne soovida. See ei ole ainult valitsuse, vaid ka ühine töö Riigikogus olnud, oma eelarvet tasakaalustada, ja ei saaks ka tuleviku kohta enesele ette kujutada, et ükski valitsus tahaks esitada eelarve, mis ei oleks tasakaalus. Nii on see muutunud meil kindlaks traditsiooniks ja midugi väga positiivseks. Julgeksin rohkem tähendada ja arvan, et see tasakaal tõesti tõsine on. Sest eelmistel aastatel on meie eelarvet nõnda kokku seatud, et meil hiljem eelarve täitmise juures mitte puudujääke, vaid ülejääke on olnud, kuna paljudes riikides tulevad eelarve täitmise juures puudujäägid esile. Seletada võib seda sellega, et valitsuse, kui ka Riigikogu eelarve-komisjoni ja Riigikogu enese poolt riigi sissetulekuid on kalkuleeritud enam tagasihoidlikult. Julgeme loota, et käesoleva aasta eelarve on reaalselt kokku seatud. Härra rahaminister tähendas oma kõnes, et peale eelarve tasakaalu, mis iseenesest väga tähtis moment ja faktor, on veel palju tähtsam küsimus majanduslik tasakaal. Kui ta seda informeerima hakkas, tunnistas ta, et see majanduslik tasakaal on ka kätte saadud. Milles seisab see majanduslik tasakaal? Siin on meil, kui väiksel riigil, isäranis tähtis kaks küsimust. See on väliskaubanduse bilanss ja rahakurss. Mõlemad ripuvad üksteisest ära. Peale selle kuuln veel vaheletähendusi, et maksubilanss. Ma jätsin selle meelega välja, sest kavatsen seda pärastpoole puudutada. Maksunormi ei määra meie ära eelarve korras, vaid vastavate seadustega. Kui maksudest sissetulek on väiksem, kui eelmisel aastal, siis ei tähenda see veel seda, et maksukoorem on väiksemaks

jäänud. (Vahelhüüe keskelt.) Ma tähendasin maksu-summa kohta, et kui eelarve järgi tuleb maksusid vähem sisse, kui eelmisel aastal, siis ei tähenda see, et maksukoorem on väiksem, vaid et maksumaksja jõukus on väiksemaks jäänud. Kui vaatame väliskaubandust ja rahakursi, siis peab konstateerima, et väliskaubandus on tasakaalus, kuid ta on tasakaalus nii öelda, noatera peal, see tähendab, hädavaevalt. Ka läinud aastal oli ta otsotsaga koos. (A. Oinas, stp: On tasakaalus.) Ta on küll tasakaalus, kuid nagu juba ütlesin, noatera peal. Kuid niisugune tasakaal väliskaubanduses väiksemas riigis, väiksemas majandusüksuses mängib palju suuremat osa, kui suuremas majandusüksuses. Kui see tasakaal väärtatab, kui import peaks suurem olema, kui eksport, siis mõjub see kohe meie rahakursi peale. Need kaks küsimust on lähedalt ja tihedalt üksteiseaga seotud.

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Siin tähendati, et linnas on töajõududes ülejääk. Ühes sellega tähendatakse, et ka maal on inimesi ühe põllumaa hektaari peal rohkem kui neid seal tarvis oleks. Tähendab, meil on tööjõu ülejääk. Ühes sellega peame tunnistama, selle peale vaatamata, et meil on tööjõu ülejääk, on meil majanduslik tasakaal vaevalt kätte saadud. Milles seisab see raskus? Tööjõudu meil oleks, aga seda ära kasutada meie ei saa. Võib olla, et on niisugune seisukord, et meie ei saa seda ära kasutada, kui meie, näiteks, produtseerime palju seda, mida meil võimalik ei ole väljaspoole meie piire realiseerida. Siis oleks see väga raske, siis meie ei saa loota parema seisukorra peale. Aga asi ei ole nii. Fakt on see, et meie põllumajanduse tootmine on väga hästi realiseeritav välisurgudel, nõnda et võimalused meie olukorra parandamiseks siiski on.

Kui meie võtame meie põllumajandusliku seisukorra, siis peab tunnistama, et põllumajanduse väliskaubanduse bilanss on aktiivne. Aga ühes sellega on meil teised nähtused. Ei saa mööda minna vaikides asjaolust, et meil sisse veetakse iga aasta teravilja määratu summa eest. Läinud aastal 1.800.000.000 eest. See on meie büdžetis meie väliskaubanduse bilansis niisugune suur arv, millega tingimata tuleb rehkendada. Ei ole loomulik, et põllumajanduslikul riigil teravilja puudus nii suureks on läinud, et mitte üksi linna, vaid ka maa-le läheb seda. Seda seisukorda normaalseks pidada ei saa. Meil on tõusnud karjasaaduste väljavedu suurel määral, ta on andnud peaaeglikult meie väliskaubanduse tasakaalu. Aga siiski selle teravilja sisseveo suurusel ei saa vaikides mööda minna.

Hilja aja eest ilmus meie majanduslikus ajakirjas „Eesti Majandus“ üks huvitav artikkel, kus meie põllumajanduslikku küsimust selles mõttes just väga põhjalikult arutati. Ma tähendaksin vahele, väga kahju, et see ajakiri seisma jääb, sest see on meil ainukene ajakiri, kus majanduslikud küsimused igakülgselt arvestamist seni ajani on leidnud.

Sealt meie näeme, et põllumaa üksuse peal on meil maal liig palju rahvast. Ka linnades on väga palju inimesi. Aga kui maalt inimesed linna tuleksid, siis mis hakkasime tegema linnas. Selle peale oleks vastus valmis, et kõik kapital oleks tarvis maale mahutada. Aga kui meil kapitali ei ole? Aga siiski ma arvan, et seisukoht sel alal nii keeruline ei ole, ja et meie olemasolevate kapitalidega üht või teist võime ära teha. Kõigepealt — mis on meil maal tarvis ära teha. Kui meie näeme, et ühe hektaari põllumaa peal väga palju inimesi on, siis peame meie seda põllumaad suurendama. Meie ei saa öelda, et meil maal väga palju inimesi oleks, vaid meil on maal põllumaa ala liig väike, mis tingimata suurendada tuleks. Kui meie põllumaa ala suurendaksime, leiaks seal rohkem inimesi tööd ning ühes seega tõstaksime ka põllusaaki. Põllumaa pinna suurendamine on meil võimalik.

Sellelt seisukohalt vaadates on tänavune eelarve natukene nõrk, sest just maaparanduse peale antavat krediiti on selles eelarves väga vähe. Sellelt seisukohalt ma tähendaksin, et käesolev eelarve jätab nii mõndagi soovida. Peale selle ma tähendaksin veel, et ei saa ainult sellega põllupinda suurendada, kui meie anname laene, riiklikku toetust, mis on väga soovitatav, aga kui neid anda ei saa, siis on võimalik ka veel teisi teid leida, kuidas põllupinda suurendada ja meie põllumajandust tõsta. On ju meil suur reform käes, see on agraarreform. Loomulik, et sarnane suur reform, nagu seda on agraarreform, et see meie põllumajandust nõrgendas, ning et sellest üle saada, selleks on ainult üks tee; mida rutemini meie reformi ajajärgust üle saame, seda parem. Siin, peab ütleva, on meil üheks suureks ülesandeks asunikke mahutada nende oma maa peale. Niikaua kui asunik oma maa peal ei ela, niikaua ta maapidamist ei saa ja ei võigi korda seada. See on üks suur küsimus. Võib olla, et meie minevikus oleme mõned väärsammud teinud. Omal ajal, härra Martna, ma tähendasin, et kas on otstarbekohane, et meie ehituslaene andsime linnale elukorterite ehitamiseks, ja et kas ei oleks otstarbekohasem olnud neid summasid määrata maale, et ehk oleks see paremaid tagajärgi andnud. Loomulikult oleks inimesi mahutada maale, ja selleks sinna laenusid anda.

Sel ajal, kui maad välja anti, said maad paljud, kes mitte maapidajad ei olnud, said need, kes kõige rohkem nõudsid ja peale käisid. See on otsekohene maasaamine. Peale selle said veel maad vahvuse eest. Oleks loomulik, kui võimaldataks need maad üle anda neile, kes seda pidada tahavad. Põllutöoministerium on sellel alal juba vastu tulnud ja mida rohkem ta vastu tuleb, seda rohkem inimesi on võimalus maale mahutada, kes seda harida tahavad. Selle tõttu tõuseb meie põllumajandus.

Veel üks küsimus, mida lugupeetud rahaminister oma eelarve-kõnes puudutas ja mis mulle iseäranis meelde jäi. Härra rahaminister tähendas, et uudismaa ülesharimine, iseäranis soomaa harimine, kallimaks läheb, kui mineraalmaad ostmine. See on väga kurb nähtus ja siis ei hakka ometi keegi maad harima, vaid hakkab seda ostma.

Neil põhjustel on soovitatav, et maaparanduse eelarves rohkem summasid oleks, mis on tasakaalustamise idee läbi kaduma läinud. Kuid, võib olla, saame sinna ka erakapitali paigutada. Mille peale läheb õieti kapital maasse? Ta otsib protsenti või peavad seal teised soodustused olema. Et meie põllumaa pinda suurendada, selleks on tarvis soid ja rabasid üles harida. Praegu, kui keegi tahab ülesharimiseks saada sood, siis on selleks õige rasked tingimused. Kui öeldakse, et maa ülesharimine on kallim, kui mineraalmaad hind, siis minu arusaamise järgi, võiks soomaa inimestele muidu kätte anda. Muidugi, kui anda ainult 10—20 tiinu, siis ei saa selle maaga midagi peale hakata. Kui aga selleks otstarbeks anda 100 kuni 200 tiinu harimiseks, siis võib juba midagi peale hakata.

Ma olen kuulnud mitmeid rääkivat, et nad oleksid valmis seda tegema. Miks seisavad meil rabad? Kui need saaksid välja antud, siis läheks üks ja teine sinna. Ma ei taha öelda, et seal jumal teab, mis ära tehakse, aga siiski saaksid need üles haritud ilma riikliku abita. Nad võiksid sealt näiteks, kas omal jõul vett ära lasta, jne. Ma olen kuulnud inimesi, kes ise sood harivad, rääkivat, et nad seda heameelega teeksid, aga praegu on see neile, kes seda teha tahaksid, takistatud. Kas ei saaks meie siin rohkem vastu tulla ja sellega rohkem põlluproduktiooni tõsta?

Kui meie need küsimused kokku võtame, siis minu arusaamise järgi meie seisukord põllumajanduses ei ole niisugune, nagu oleksime umbkõrgemal põlluproduktiooni tõsta ei saa. Oleks hea, kui saaksime suuremat kapitali sinna mahutada, aga kui seda ei ole, siis peaksime ka praeguse kapitaliga katsuma põlluproduktiooni tõsta. Ühte, mida võib soovitada, on põllumajanduse maksustamise

korraldamine. Mida rutem seda korraldatakse, seda parem. See on, nii öelda, vana küsimus ja et ta meil hea ei ole, seda näevad kõik. Ma kriipsutan veel alla, et mida rutemini maa hindamine läbi viiakse, seda parem.

Pöörame teise küsimuse juurde: produktioon tööstuses. Juba härra rahaminister tähendas, et tööstuse bilanss on passiivne üldiselt. Peab tunnustama, et siin seisukord natuke raskem on, kui põllumajanduses. Meie teame, et tööstusesse kapitali saada on raske, sellepärast et ta 1) nõuab stabiilset riigikorda ja 2) head protsenti. Meie ise leiame küll, et meie riigikord juba kindel on, teiste silmis, Euroopa riikide silmis, ta seda siiski veel mitte küllalt ei ole. Aga mis parata, see on juba kord nii, et iga uut riiki võetakse teatava kahtlusega, ega see meil üksi nii ei ole. Ma ütlen, et meie väikene Eesti riik pole üksi sarnases seisukorras. On ju ka suuremaid riike, mis nüüd hiljuti tekkinud, aga ka nende peale ei olda kindel, vaid öeldakse, et vaatame enne mõned aastad, siis näeme, mis neist riikidest saab. Aga kogu meie majanduslik isolemine on ju ainult 6—7 aastat vana.

Ja niisama on lugu kapitaliga. Peab ütleva, et siin ei ole meil kerge. Meil ükski tööstusharu end väga kõrgelt ei renteer, ja sellepärast väliskapitali juurdevool on väga väikene. Siiski on mõned asjad ka siin, mis meist ära olenevad. Ma ütlen, et meie maksustamise süsteem ei ole normaalne, ta nagu vihkab jõukust, et niipea, kui kuskil jõukust märgata on, siis sealt kohe kõik ära võtta. See ei ole õige, sellega meie teeme, et igalpool, kus natukenegi see jõukus tõuseb, seal kohe kadedusega kõik kallal on. Aga mina arvan, et seda tuleb seletada meie praeguse aja psühholoogiaga, sest juba härra rahaminister seletas oma eelarve-kõnes, et meil jõukuse juurdekasv minimaalne on. Kui meie aga oma väikesele jõukusele nii suured maksud peale paneme, siis ta ei saa üldse kasvada, kui teda keegi ei kaitse. Seda võib olla saab seletada sellega, et meil rahaüksus nii väga väikene on, et meil see sõna — miljonär — lihtsalt naeruväärt on, sest ärge unustage, et see Vene rahas on ainult viis tuhat rubla. Loodame, et kui meie stabiilse rahaüksuse saame, siis asi sel alal meil paraneb. Igatahes on tööstuse alal meil mõned asjad, mis väliskapitali juurdevoolu mõttes parandatavad on. See oleks kõigepealt tööstuse maksustamine. Kui meil juba põllumajanduse maksustamine mitte kõige parem ei ole, siis tööstuse maksustamise süsteemid on meil palju keerulisemad, tööstuse pealt võetakse palju rohkem maksu. Siin peaks katsuma õige ruttu parandusi leida. Ma ütlen, üle öö seda ju teha ei saa,

kuid tuleb selle küsimuse peale rohkem rõhku panna, tuleb tulevikus sellel alal intensiivsemalt töötada, et meie maksusüsteem paraneks ja loomulikumale alusele viidaks.

On ka mõned teised küsimused, näiteks tööstus maal. Meil asub maal palju tööstusi riigimaadel, seda nähtust ei saa aga tööstusettevõtte kohta kuidagi loomulikult pidada, et tema asub riigi rendimaal. (R. Penno, as: Härra kindral, aga nad on kõik veel enampakkumise teel välja renditud.) Seda halvem, aga nüüd on ka juba seadus esitatud, kuidas neid maid edasi anda tööstusettevõtete omanduseks. Igatahes, meil maal asuvatele tööstusettevõtetele oleks see suureks soodustuseks ja võiks ka nende produktiivteeti tõsta.

Neid kahte majandusharu vaadates minule paistab, et muidugi meil see majanduslik juurdekasv on väikene iseenesest, et ta ei võigi väga suur ja kiire olla, aga see juurdekasv on olemas. Kuigi tähendasin, et kapitali juurdevool on väikene, siis võib olla, et see kapital ajajooksul siiski tuleb suuremal ulatusel, aga mina katsun tähelepanu juhtida selle peale, mida meie ka seadusandlikul teel, administratiiv korras võiksime teha, et seda produktsiooni suurendada ja neid tööalasid soodustada. Muidugi — mida rohkem tööd, seda rohkem rahvast on tööl ja seda väiksemaks jääb tööjõu ülejäägi küsimus, mida ühes väikses riigis kuidagi normaalseks lugeda ei tohiks.

Nüüd, minnes edasi üksikute alade vaatlusele loomulikult minule, võib olla sellepärast, et ma sõjaväelane olen, paistab ja puutub silma sõjaministeeriumi eelarve, aga ma arvan, et ka teistele igapäevale, kes meie eelarvet vaatleb, arvustab ja analüüserib, loomulikult peab ta silma paistma, sest et see eelarve on üks suurematest, ta teeb välja 22,3% meie eelarvest. Esiteks, mis ma kohe tähendasin, et võib meie valitsusele, rahaministrile ja sõjaministrile ööne soovida, et nad on mõistnud seda eelarvet nii kokku seada, et ta protsentuaalselt vähenenud on — ta on olnud 25% 24,4% meie eelarvest ja nüüd on ta 22,3%. Ma arvan, majanduslikust seisukohast võib seda nähtust tervitada. Sõjaväelisest seisukohast võttes peame ütleva, et on maha tõmmatud need osad, mis mängivad produktiiv osa. Kuigi sõjaministeeriumi eelarve moodustavad ainult kulud, siis on temal ometi oma produktiivne ja mitteproduktiivne osa. Kui võtame näiteks varustuse juurdekasvu, siis on just siin erakorralise eelarve arvel vähendatud 148 miljonit, mis on õige suur summa absoluutselt, ja protsentuaalselt meie praeguse seisukorra juures kaunis

märgatava protsendi välja teeb. Loomulik on soov, et riigikaitse peale võimalikult vähem kulutada. Kas meil see nüüd nii kergesti korda läheb on raske öelda. Siiski on mõned uuendused, mida peame tegema, ilma milleta läbi ei saa. Üks on selge, et peame lähemate aastate jooksul üle minema üheaastase teenistuse aja peale. Sõjaväelisest seisukohast võttes on see riigikaitsele miinus — mida vähem õppeaeg, seda halvemini ettevalmistatud sõjavägi. Siin ei saa midagi parata, sest üldised sotsiaalolud, riigi majandusolud nõuavad, et selle peale peab üle minema. On raske öelda, kuidas tulevikus meie kaitseväge välja kujuneb. Mina olen isiklikult arvamisel, et väikene, hästiõpetatud sõjavägi on palju enam väärt, kui suur ja halvasti õpetatud. Meie oleme praegu pöörangu ajajärgus, kus võib olla alalise suure sõjaväe juurest üle minnakse väikese elukutselise sõjaväe peale. Kuid niisugused sõjaväed on aga väga kallid. Kui meie üle läheme vähemaajalise sõjaväeteenistuse peale, kas meie sellega midagi võidame? Esiteks peavad allohvitserid olema üleaja-teenijad ja vist kõigile on teada, et niisugused üleajateenijad lähevad kaks kuni kolm korda kallimaks, kui ajateenijad. Muidugi saame majanduslikult vähemaajalisest teenistusest sellel läbi kasu, et tööjõud saavad varemalt vabaks, ning inimesed saavad oma kestva töö juurde asuda. Kuid siiski väga suuri majanduslikke tulemusi see ei anna, sest selle asemel peame jällegi pidama üleajateenijaid, mis palju maksma läheb ja teiseks, et meil lühikese ajaga hästiõpetatud sõjavägi oleks, selleks peame oma ohvitserkonna hästi välja õpetama. See aga nõuab meil rohkem raha. Meie ohvitserid on väga intensiivselt oma töö juures ja igasuguste kohustustega üle koormatud. Teiste riigiteenijatega võrreldes on meie ohvitserkond väga raskest seisukorras nüühaasti majanduslikult kui ka teenistuse mõttes. Ohvitser ei ole millalgi vaba. Samuti ei võeta sõjakooli kõiki vastu, vaid see, kes sinna astuda tahab, peab täiesti terve olema, ja kui ta terve ei ole, siis sõjaväeteenistuses ei kolba. Ohvitseri seisukord on niisugune, et ta peab ühtepuhku atestatsiooni alt läbi käima. Samuti ei ole tal kunagi vaba aega, ta on garnisonides alaliselt teenistuses — vahiteenistuses. Iseäranis raske on meie ohvitserkonna elu-olu väikestes linnades ja maal mõisates, kus nad mitmekesi ühes toas peavad elama korteripuuduse pärast. (M. Martna, stp: Aga siiski korterikriisi meil ei ole.) Ma ei räägi mitte praegu korterikriisist, vaid võrdlen meie ohvitseride seisukorda teiste ametnikkudega. Nõnda et selles mõttes on esimeseks tingimuseks, kui meie neilt rohkem

tahame nõuda, nende olukorra parandamine. Pean ütleva, meie kaitsevägi ei ole kaitseks ainult välise vaenlase vastu, vaid ta on ka meie sisemise korra kaitseks ja meie riigil oli juhus, kus kaitsevälgi tuli sisemise korra kaitsena välja astuda. Ma usun, meil pole veel meelet läinud 1. detsember. 1. —4. detsembrini tuli meil niipalju sõjaväge välja panna, et mina isiklikult olin sunnitud käsu andma — neid tagasi tõmmata, sest neil oli väga palju tööd ja nad olid tõsiselt kurnatud. See on kogemus kõige lähemast minevikust. Tulevikus võib osa lootusi panna kaitseväe peale ja see ei lähe riigile nii kalliks kui sõjavägi. Kaitsevägi on praegu organiseeritud üle 20.000 inimese ja neist on praegu otsekohe palgalisi, see tähendab neid, kes riigi käest palka saavad, kõigest 70 isikut. Nõnda et loomulikult, kui kõik kaitseväelased palga peale viia, siis teeks see väga suure summa välja, mis riigil selle tõttu kandatuleks. Nagu näeme, on see praegu suureks toeks meie büdžetile, et meie ühe osa meie sisemisest kaitsest võime panna kaitseväe peale. Meil on riigi kaitsekohustuse seaduses vastu võetud korraldus, et noored mehed, kes on noorte õppuse saanud väljaspool sõjaväge, saavad sõjaväeteenistuse korral 6-nädalise lühenduse. Kuid kust võib praegu õppust saada? Koolides seda ei ole, ja nii peame lootused kaitseväe peale panema, ja kui kaitseväe neid välja õpetab, siis on see meile suureks plussiks. Ning seda võib kaitseväe tõesti teha. Kuid siinjuures peab tähendama, et ka kaitseväe nõuab riigilt toetust, mitte küll sellel määral kui sõjavägi, kuid keskorgan peab ometi riigi kulul ülal pidama, sest seltskonna peale toetavad ainult malevkonnad ja kohalikud organid. Kaitseväe malevkonna pealikul praegu erilist palka ei saa, neile makstakse ainult niipalju toetust riigi poolt, et nad saaksid telefoni ja kantselilekulud ära tasuda. Nad teevad suurema osa tööd oma kulul. Aga keskorgan peab ka tulevikus saama riigi toetusel üleväl peetud.

Nüüd kui ma juba riigikaitse küsimuse juures olen, pean puudutama ka üht küsimust. Riiki ei saa kaitsta ainult inimeste jõuga, on ka tarvis teisi abinõusid, ja üks ala selles mõttes on meil väga kõrvale jäetud — see on teede küsimus. Meil on praegu teede ehitamine täielikult maakondade käes. Loomulik, et maakonnad ei pea igakord riiklikke huviseid silmas, vaid ütlevad, et riiklikud huvid neile korda ei lähe. Ma toon ühe näite, see ei ole kellegi saladus. Omal ajal oli Tallinna kaitse juhitud peamiselt lääne poole, kuna nüüd võib meid vaenlane ähvardada ka ida poolt. Kuid peab tunnistama, et ida poole

merekaldale ei pääse juurde teede pärast, ei saa suurtükke vedada, sest pole vastavaid teid. 1. detsembril korral, kui see küsimus õige teravalt üles kerkis, andsin märgukirja vastavale maakonnavalitsusele selle kohta, aga kaugemale sellest ka ei saa, sest maakonna huvi on ikkagi maakonna huvi, temale ei lähe riiklikud huvid korda, ja midagi ei saa parata. Küsimust on võimalik lahendada keskvalitsuse korraldusel ja seda sel teel, et maakondadele määratakse toetuseks teedeministeeriumi kaudu teatavad summad tingimisega, et maakonnad selle või teise tee korda seaksid, mis ka sõjaliselt tarvis.

Käsitades teede küsimust peaksin puudutama ühte asjaolu, see on raudteede ehitamist. Raudteede ehitamiseks olid läinud aasta kui ka käesoleva aasta eelarves summad ette nähtud, kuid peab ütleva, et see on anormaalne nähtus, et otsekohe maksumaksjate kulul raudteid ehitatakse ja raha kauema aja peale investeeritakse. (O. Strandman, tões: Raudtee ehitatakse mõne aastaga valmis.) Raudtee ehitatakse küll paari aastaga valmis, aga elu raudtee juures ei teki nii ruttu. Suure kapitali investeerimine pikema aja peale otsekohe maksudena sissevõetud tuludest ei ole loomulik. Aga kahjuks... (Vahelhüüe O. Strandman'i, tões poolt.) Jah, ma ütlen, meie ei saa praegu teisiti, teist teed ei ole. Aga kui meil võimalik on kuidagi viisi mujalt kapitali saada, siis peaksime selle kahe käega vastu võtma. Minule paistab, et siin ei ole loomulikku teed käidud. Meil vaadatakse asja peale nii, et keegi peab tulema ja meid üles otsima. Läinud aastal seletati, et meie ülepea kontsessioonid välja ei anna. Keegi kõrgem riigiametnik seletas, et meie kontsessioonid välja anda ei saa sellepärast, et ei ole tõsiseid kontsessiooni võtjaid. Ja kui temalt küsisin, et missugused on need tõsised kontsessiooni tahtjad, siis vastati, et kui ta tuleks ja kohe raha sisse maksaks Eesti pank, aga mitte vahelkauplejad. Aga kõigi kontsessioonide juures on nii olnud; vahelkauplejad on need, kes asja käima panevad. Ei ole niisugust nähtust olnud, et keegi kontsessioonid paneb raha otsekohe laua peale. See nähtus ei ole normaalne. Võib olla, kui meie rohkem vastutulelikud oleme, siis saame kapitali meie raudtee sisse panna. Ja kui meie seda ei saa, siis peame rasket teed käima, et ehitame raudteed eelarve kulul.

Teine küsimus teede alal on maanteede seadus. Peab ütleva, et maanteede seadus on seadus, mis meie riigi ühe osa elanikkude keskel suurt rahutust sünnitab. Ma ei tea, kas materjalne kulu on nõnda suur, kui see rahutus on. See on midagi pöörast, mis sel

alal on. Ja mida rutem meie selle küsimuse saame lahendada, seda parem oleks see üldriiklikust seisukohast, seda rutem meie võiksime rahustada suure rahvakihi meeleolu. See iseenesest on raske küsimus. Ei saa etteheiteid teha valitsusele, et ta ei ole jõudnud seda läbi viia, aga mida rutem see küsimus lahendatakse, seda parem.

Ma tähendan, et mul ei olnud mingisugust kava eelarvet üksikasjaliselt analüseerida. Minu kava oli ühe ja teise nähtuse peale tähelepanu juhtida, mis silma paistis eelarvest ja lugupeetud rahaministri kõnest. Sellepärast ma ei puuduta igat ministereid. Loomulikult teevad seda paljud teised kõnelejad. Üks väga valus küsimus meile, mida on palju arutatud, — see on kokkuhoidmine ja kokkutõmbamine. On ju loomulik, et meie riigi algpäevil, kus töövilumust vähe, ametnikkude arv suuremaks kujunes, kui seda tööpoolest tarvis oli. Nüüd on raske ametnikkude vähendamist läbi viia. Seda on palju eelmine valitsus teinud, on ka praegune valitsus kokku tõmbanud ja peab ütleva, et veel palju peab sel alal ka tulevikus tegema. Sama tõendavad ka asjatundjad, kuid ühtlasi ütlevad nad, et seda on kaunis raske läbi viia, sest inimesed on ametis ja nende lahtilaskmine sünnitab meelehärma. Eriti valje etteheiteid tehakse neile, kes seda karmimalt püüavad läbi viia. Kuid kõige peale vaatamata tuleb seda ka edaspidi teha.

Teine asjaolu, mis meile ette heidetakse, on see, et kui ametnikkudega tahame kokku hoida, siis tuleks ka meil Riigikogus seda teha, sest meil on praegu sada liiget, see teeb välja üks seaduseandja kümnetuhande inimese peale. Sarnast luksust on vähe teistes riikides.

Selle Riigikogu algul anti üks seaduseelnõu sisse, ka Riigikogu kokkutõmbamise mõttes, kuid see seisab nagu Riigikogu kalevi all ja ei pääse sealt välja. Kui igalpool kokkuhoidmist nõuame, siis peame seda kõigepealt oma rahvaesituses tegema.

Ka kasvavad meil maa-, linna- ja vallavolikogud. (L. Johanson, stp: Milleks siis uusi parlamente juurde luua, näiteks kaubandus-tööstuskoda.) Meie terve maa on väiksem kui Saksa provints ja teiste riikide omavalitsuse üksused. (M. Martna, stp: Kas see kaubandus-tööstuskoda on suurem või vähem teistest riikidest?) Arvan, et kaupmeeste arvu poolest on suur, kuid ma ei taha siin kedagi kaitsta. Üldiselt ei või meie minna nii suure laiutamise peale, ja meie rutem kokkutõmbamise küsimus nihkub, seda parem.

Puudutaksin veel, kui riigiametnikkude juures peatuda, nähtust, nimelt ümberkäimist rahvaga. Imelikul viisil tuleb väga palju kaebusi ja nurinat kuuldavale, et ametnikud kodanikke viisakalt vastu ei võta, ümberkäimises kodanikkudega ollakse trotslikud, vastutulematud. See on iseenesest imelik ja võrastav nähtus, — pole meil seisusi, ametnikud on ju ise rahvakannust võrsunud ja seisuslikud vahed kaotatud, — ja väga raske on otsusele jõuda, mispärast see õieti nii on, et ametnik kõrgilt kodanikkude vastu end üleval peab. Selle väärnähtuse peale peame aga meie suurt ja tõsist rõhku panema. Üks on selge: ametnik on kodaniku tarvis, ja see on aluseks, kui sellest välja minna, et ametnik viisakas ümberkäimises rahvaga olema peab. Siis on veel ametasutustes nähtusi, et kodanikule tema palve peale vastust ei anta, ka isegi eitavat vastust mitte, — vaid lastakse teda teadmatuses oodata. On ju kindel, et kui inimene on teatud paberi andnud, siis ta sellele vastuse saama peaks, missugune asjaolu meil kindlaks traditsiooniks peaks kujunema. Ka kuuldub rahva keskel arvamist, et kui ministri jutule minna, siis võtab viimane viisakalt vastu, — niipea aga kui mõne ametniku juurde minna, on selle ülesastumine trotsiv, vastutulematu. (L. Johanson, stp: Ringkonnavalitsejad! M. Martna, stp: Väga õige, jah!) Mina arvan, et siin ei maksa üksikuid ametkondi meelde tuletada, ei ole suuri vahesid, et üksikud ametkonnad halvemad on, kui teised.

On veel üks küsimus, mis iga eelarve juures päevakorraks kerkib, — see on töötatöölise küsimus. Peab ütleva, et väikeses riigis, nagu seda on meie Eesti, see küsimus üks häbiplakk meile on, otsekoheselt öeldes. (M. Martna, stp: Väga õige! Härra Tonkman aga seda ei tunnista!) Väikeses riigis peaks saama elu nii korraldada, et tööjõu ülejääki ei oleks. Öeldakse, et meie tööstus on jõuetus seisukorras, meie olud halvad jne. Muidugi, ma tunnistan ka seda, et olukord siin ka meie kliimast oleneb. Peab otsekohe ütleva, on alati meil suvel olnud tööliste puudus ja talveti — tööpuudus. Kahjuks, meie kliima on niisugune juba: suvel tarvitame rohkem tööjõudu, kui talvel. Näiteks tarvitab põllumajandus, turbatööstus, aiandus suvel töölisi, kuna talvel nendes peaaegu seisak valitseb.

Talvetöödest jääb järele ainult metsatööstus. Veel aga ütleksin, et töötatöölise küsimus ei ole meil uus: umbes 30—40 aastat tagasi oli see küsimus meil peaaegu sama terav kui praegu, ja töötajad olid siis veel raskemad, väljarändamine suurem, kui seda nüüd tõendatakse. Kõik, kes seda mäletavad,

teavad seda seisukorda väga hästi. Nüüd aga vaatame, kas seda tööpuudust ei saaks korraldada. Minu arvates ripub siin palju, väga palju korraldustest ära, nimelt et ka talvel inimestele tööd võimaldada. Meil on väga palju töid, mida tehakse riigi kulul.

Esimeseks võtame kohe teedeehitamise. Loomulikult, meie peame neid ehitama praegu riigi kulul ja tulevikus läheb veel rohkem kapitali selle peale, sellepärast et kõik esimeseklassi teed tulevad riigi kulul teha. Muidugi on talvel raske otse teed teha, sest talvel ei saa kiva liiva sisse panna, kui lumi on peal. Aga mis meie näeme see on, et kivide, liiva ja kõik veod sünnivad ka suvel. Mul oli Viljandis juhus näha läbisõidul, kuidas neid teid suvel korraldati. Veeti mulda, lõhuti kiva, nii et läbisõiduks teed ei olnud. Mu härrad, neid töid saab kõiki talvel teha, ja meie peaksime asja nii korraldama, et sarnased tööd talvel tehakse ja siis ei tule suvel kaebtusi talumeestelt, kes kaebavad, et põllutööd ei saa teha, sest ei leidu töölisi. Ma ei tea, kas on vahet sellel, millal kiva lõhkuda, kas talvel või suvel. Öeldakse, et püssirohuga ei saa talvel töötada, aga haamriga võib neid lõhkuda küll. Härra Tonkman kaebab, et tal ei ole suvel kuskilt töölisi võtta, sest kõik töölised on riiklikkude tööde juures kinni. Ma saan aru, et talvel teed valmis teha ei saa, aga kõik eelvalmistused võime meie talve jooksul ära teha. (R. Penno, as: Läheb kallimaks!) Noh, läheb 10% kallimaks, meie peame nii kui nii need summad välja andma, sest need tööd tulevad nii kui nii teha. Kui meie võtame Suhkrumäe mahakaevamise, see töö ei ole ju sugugi ebaproduktiivne, seda tuleb nii kui nii teha, ja sel kombel lähevad need töötähtsustele antavad summad kõige otstarbekohasemalt välja. On ju teedetegemine tingimata tarvilik. Ja sellepärast mulle paistab, et kui meie töötatöölise küsimust vaatame, et see asi nii traagiline ei ole, ja meie saaksime sellest üle, kui korraldusi ette võtame. Siin juba keegi härradest hüüdis vahele, et eelarveseadused ei luba seda. Vaadake, need seadused on ju ka meie endi tehtud, ja meie võime neid ka uuesti korraldada ning tänava aasta ongi juba selleks üks samm tehtud. Aga muidugi, kui meie maakondadele välja anname need summad alles kevadel, et nad peaksid määratud töö valmis tegema, siis läheb neil ju ka töö kauplemisega aega ja loomulikult langeb teedetegemine just heinaaja peale.

Kokkuvõttes — mida rohkem meie aga maale inimesi paigutame, mida rohkem põllupinda suurendame, seda rohkem võivad inimesed sinna asuda ja seda rohkem võivad nad endile tööd leida. (A. Jõeäär, stp: Popse

tahetakse kohtade pealt veel ära ajada!) Mis puutub popsiküsimusse, siis ma julgen arvamus avaldada, et meil on praegugi suured maatagavarad, ja võime veelgi välja anda maatükke. Aga seda, et ühe talu küljest ära võtta tükikest, see sünnitab kohapidajate seas meeleshärma ja pahandust ja toob rohkem kahju kui kasu. Ma tähendasin juba, et praegu on võimalik riigi maatagavarast välja mõõta kohti, ja miks siis seda ei tehta.

Meil on moodsaks saanud suvituskohad. Praegu võib au anda põllutööministrile, et on vähem neid suvituskohti planeeritud, aga alguses tehti seda õige palju. Räägitakse, meie oleme vaesed, aga kust võtame neid suvitajaid, kes igal suvel nendel suvituskohtadel peatuvad. Meil on suvituslinnu mitu: Haapsalu, Narva-Jõesuu, Pärnut ehitatakse praegu selleks otstarbeks jne. Suvituskohti antakse igalt poolt välja, kuid kas on meie vaestel inimestel võimalust neid kohti kasutada. Ma ei ole rikas, ei ole ka vaene, kuid mul ei ole võimalust igal suvel sõita 2—3 kuuks suvitama, minul töö ei luba seda. No ma ei saa aru, kust need inimesed kõik tuleksid, kes lähevad suvitama? (M. Martna, stp: Teil on ju mõisa!)

Oleks loomulik, kui meie suvituskohtade pealt läheksime rohkem reaalsemale alusele ja annaksime välja harilikud maakohad ja nii lahendaksime ka eluaseme küsimuse. Meil öeldakse, et meile tuleb turistide. (M. Martna, stp: Turistil on siin vähe imestada!) Väga hea, kui turistid tulevad, aga sellel on ka üks halb külg, sest nad tahavad ka heas hotellis elada. (Vahelhüüe.) Kui nad teised maad on läbi käinud, võivad nad ka siia tulla. Võib olla, et sellele saaks jällegi kaasa aidata ja võib olla, et sellel alal saaks midagi ära teha.

On parem, kui eluaseme küsimus lahendatakse olemasolevate riigitagavaramaade arvel, siis kaoks ka ära vihavaen üksteise vastu. Ütleme ühel talul võetakse üks tiin maad ära, siis kui seda hinnata, ei ole ta väärtus suur, aga meelepaha sünnitab see palju rohkem.

Üheks raskeks majandusliku tasakaaluga küsimuseks jääb alati igas riigis riigi sisemine stabiilsus. See on õige alus. Kui sisemist stabiilsust ei ole, siis ka mingisugust majanduslikku stabiilsust olla ei saa. Ma tähendasin, et meie oleme selles mõttes väga raskes seisukorras. Meie oleme noor riik ja sellepärast meie peale vaadatakse, kas tuleb tast midagi välja, kas jääb ta eluloomaks või mitte. Ei või öelda, et 1. detsember 1924. aastal oleks meile kasuks olnud. Ei või öelda, et riigipööre Leedu meile kasu oleks toonud. Peab ütlema, et ka Võnnu jant on meie kahju toonud. Nii-sugused nähted noortes riikides jätavad palju

halvema mulje kui vanades. Meie vaatame, et meie riik saab valitseda kõige lodevama korraga. Mina ütlen, meie peame selle peale minema, et meie anname tugevama võimu valitsuse kätte. Meie peame julgemalt selle peale minema, et tugevamat võimu usaldada oma valitute kätte, ei saa muidu läbi, ja mina ei saa aru, miks meie seda kardame. Kui meie elaksime keiserriigis, kus võim on a priori juba olemas, siis oleks meil põhjust seda võimu karta, nüüd ei ole aga selleks mingisugust alust, keelduda usaldamast võimu enese valitud isikute kätte. Ja mis meie näeme? Meie elame juba 6—7 aastat rahulikkudes oludes, aga maksivad on erakorralised seadused. Mina ei leia selle loomuliku olevat. Kui meie aga tugevama võimu usaldame oma esitajate kätte, siis võime ka nende käest nõuda, et kord valitseks, et mingisuguseid poliitilisi vapustusi ette ei tuleks.

Ma tähendaksin veel ühe nõrga külje peale, mida mina isiklikult kardan, ja see on meie Petserimaa. Kui seal midagi juhtub, siis ei ole see ainult Petserimaale hädaks, see on tervele meie riigile hädaohtlik, — nüisugune on seal seisukord. Meie omavalitsuse kord on meil üldse väga iseseisev. Ma toon näiteks ette, et meie terve riik võrdub ühele Prantsuse omavalitsuse üksusele — ühele departemangule, aga meie oleme seda omavalitsuse ideed veel nii idealiseerinud, nii kaugele viinud, et meil ei aimalitsuse üksus on iseseisev. Väga hea, võtame Järvamaa, seal on terve rahvas riigitruu, aga võtame näiteks Petserimaa; ma ei taha ju öelda, et seal kõik riigivastased oleksid, aga nagu meie olime ükskõiksed Vene riigi vastu, mispärast siis Petseri venelased peaksid armastusest põlema Eesti riigi vastu. Ja vaadake, see ükskõikne element tegutseb seal, ja kuigi ta otsekohe ei tööta riigi kahjuks, ei ole meil mingisugust kontrolli selle üle. Kohapeal teostab riigivõimu politsei, siis on veel määratud posti- ja telefoniametnikud, ja Riigikohus valib kohtunikud, see on kõik. (L. Johanson, stp: Ja needki on tihti väga halvad ametnikud.) Mina olen demokraat ja arvan, et politsei kaudu ei saa riiki valitseda, politsei on üks aparaat ainult, nii et politsei ükski ei aita, temast ei ole küllalt maa valitsemiseks. Siin on meil seisukord nõnda, et keskvalitsusel ei ole midagi öelda. Kui kooliõpetajad on seal millegagi hakkama saanud, siis vastab haridusministeerium, et ei saa midagi teha, ja kui maakonnavalitsus on midagi seadusvastast korda saatnud, siis öeldakse, andke ta kohtu alla, aga selleks ajaks võib asi seal halvaks minna, seks ajaks võib seal tulekahju sündida. Vaadake, kui esimene detsember oli Tallinnas väga halb, —

mässukatse oleks seal palju halvem. Meil ei ole siin tarvis midagi salata, sest meie naabrid teavad väga hästi, kuidas seal lood on. Sõjaajal oli Saaremaa mäss, mis oli halvem juhtumine meie ajaloos, ja need tagajärjed annavad end praegugi tunda. 1. detsembril oli kerge defineerida, et süüdlased on need, kes võtsid mässukatsest osa, aga kui maakonnas sarnane juhtumine ette tuleb, siis öelda, kes süüdlane on või mitte, on raske. Pealegi võivad üle piiri minna jne. Ma arvan, et meie ei või asja peale ükskõikseltselt vaadata, sest vapustus võib sealt tulla, ja meie peame seda ometi ette nägema. Minu arvamise järgi iga vapustus, mis tulla võib, on väga halb ja Petserimaa on eriti seisukord selles mõttes mittesoovitav. Ma kannan otsekohe oma arvamise ette, igaüks teab, missugune seisukord seal on ja midagi ei ole siin varjata.

Meie kardame võimu usaldamist. Kuid mispärast? Ma ei näe siin mingisugust tarvidust kartmiseks. Meie tarvitame erakorralisi seadusi. Võtame nüisuguse juhtumise. Keegi Tartumaal vägistanud tütarlapse ja tapnud ta pärast seda, nime ma ei mäleta, ja nüüd antakse ta sõjaringkonnakohtu alla. Mispärast? Mis on sõjaringkonnakohtul vägistajaga tegemist? Ta on harilik röövija ja teda võiks harilik kohus niisama karistada. (Sõjaminister J. Soots: See'ep see häda ongi, et harilik kohus ei saa teda nii karistada, nagu sõjakohus.) See on väga halb. Mispärast jätame nüisuguse korra maksma. Ehk mispärast raudtee territoorium peab sõjaseisukorra all olema? Minu arvamise järgi ei ole mingisugust tarvidust erakorralise võimuga valitseda, kuna harilik võib sama tugev olla.

Tehes kokkuvõtte võiks öelda järgmist: mina püüdsin isiklikult alla kriipsutada eelarve juures meie majanduselu üht või teist nähtust, mida tuleks parandada. Aga üldiselt kokku võttes peame tunnustama, et juba suur õnn on see, et meie niikaugele oleme jõudnud. Ei maksa unustada, et peame võrdlema sellega, mis meie olime, et hakkasime peale absoluutselt tühjate kätega, ei olnud meil kapitali ega midagi, millega alus panna meie majanduselule. Olime ju läbi elanud rasked ajad — Vene revolutsiooni, suure ilmasõja, okupatsiooniaja, vabadussõja. Kõigi nendega käisid kaasas raskused ja võitlemine raskuste vastu, ja ei ole liig, kui ma ütlen, et meie majandus oli null, ja sellest oleme meie peale hakanud. Muidugi, kui meie endid võrdleme Lääne vanemate riikidega, siis oleme väga viletsas seisukorras. Kui aga võrdleme sellega, mis olime, siis võime rahulikult tagasi vaadata. On ju tõsiasi, et katastroofid mõjuvad purus-

tavalt ning kiiresti, kuid ülesehitamine võtab omalt poolt väga palju aega. Kuid ka selles mõttes oleme meie edasi jõudnud. Pean veel kord tähendama, 1927./28. aasta eelarve on tasakaalu viidud, ja loodame, et seda täidetakse, kuigi teadmata, missuguses ulatuses see toimub. Muidugi on kõige suuremaks nõudeks, et meil oleks rahu väliselt kui ka sisemiselt, ei oleks vapustusi väljaspoolt, ei ka sisemises elus. Ja loodame, et neid ei sünni, siis on ka eelarve täidetud. Eelarve-komisjon ja Riigikogu hakkavad käesolevat eelarvet arutama, ning loodame, et ta ei muutu halvemaks, vaid paremaks. Nagu juba kord tähendasin, on meil kindel traditsioon välja kujunenud — eelarvet ei esitata, kui ta tasakaalus ei oleks, ja ma usun ning ei kujutagi omale ette, et ka tulevikus ükski valitsus julgeks seda teha, sest siis avaldaks terve Riigikogu sellele valitsusele umbusaldust. Teiselt poolt oleks soovitav, et ka Riigikogus teatud traditsioon välja kujuneks ja ta valitsuse nõusolekuta eelarve-kulusid ei suurendaks.

Juhataja **K. Einbund**: Riigikogu koosolek on kestnud üle kahe tunni. Kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 19.15 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 19.35 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**. Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**.

Juhataja **K. Einbund**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Anderkopp (töer): Eelarve on see telg, austatud Riigikogu liikmed, mille ümber keerleb Vabariigi Valitsuse tegevus. Sellepärast on ka meie rühmal küllalt põhjust nüüd, kus eelarve esimesel lugemisel, sõna võtta valitsuse üldpoliitika kohta ja seda rohkem, et viimasel ajal päev-päevalt üksikuid nähtusi avalikuks on tulnud, millest vaikides mööda ei saa.

Igal riigil on oma asutused, ühel ühed, teisel teised, nõnda nagu seda võimulolev rahvas tarvilikuks ja kasulikuks peab. Nendele asutustele on kõigile seadustega oma võimkond kätte mõõdetud. kust nad üle minna ei saa ega tohi. See, et igale asutustest võimkond kätte on näidatud, on kindlustuseks, et need võimkonnad üksteisele jalgu ei jääks ja üksteisele vastu ei läheks. See on ühtlasi kindlustuseks, et harilik kodanik oma õiguste eest võidelda võiks ja et takaitset leiaks ametiasutuste eest, kes üle piiri läinud. Meie noorel riigil on see eriti tähtis. Meie hindame tihti

sündmusi liiga kergelt, meie vahetame küll põhimõtteid väga ruttu, ja kui siis kord vanker alla mäge veerema on hakanud, siis ei ole kerge seda kinni pidada seal, kus aeg ja koht on.

Üks asutustest, mis meil kunni viimase ajani ja ka praegu on seisnud väljaspool iga-suguseid võitlusi, mille autoriteet ja lugupidamine rahva juures on heas kuulsuses, on meie kohus. Kohtu peale on rahvas ikka vaadanud ja vaatab praegugi kui asutuse peale, kus ta õigust võib leida ka nende vastu, kes riigi valitsemise juures tegevad. On sellepärast ka arusaadav, et meie rahvaesitus erilisel hell ja õrn on kõigis küsimustes, mis puudutavad kohut, eriti kui ühelt või teiselt poolt mingisugustki katset tehakse kohtu iseseisvuse peale varju heita.

Austatud Riigikogu liikmed! Tuletan teile meelde paar juhtumist meie läinud elust, kus valitsusele ette heideti, et ta teist teed on käinud, kohtuga vahekorras olles, kui seda seadused ja arusaamine õiguslikust korrast käsib. (K. Ast, stp: See oli väga saatuslik temale!) Siis võime meelde tuletades öelda, et valitsus neil kordadel „sinise silmaga“ rahvaesitusest lahkuma pidi.

Viimasel ajal on aga seltskonnas küllaldaselt juttu olnud mõnest asjaolust, mis siin põhjust annavad tõsiselt, hoiatavalt sõna võtta. Kõneldakse juhtumisest — ja see on ka ajakirjanduses läbi läinud — et meil üks õiguse eest võitlejaist, üks vannutatud advokaat, on leidnud, et ühe rahukohtuniku tegevus küllalt nii ei sünni, nagu ta sündima peaks. Ta on selle rahukohtuniku peale kaebusega tulnud ja esitanud selle meie valitsuse juhile, Riigivanemale. Valitsuse juht ei ole üksi seda teinud, et ta mööda on läinud sellest korrast, mida meil seadused ette näevad niisugusel juhtumisel. Meie kohtupidamise seadusega on ette nähtud kindel kord, kuhu ja missuguses korrast need kaebused esitatakse: nad tulevad esitada kohtule. Meil ei ole valitsuse juht — neil teadatel, mis avalikus arvamises esile toodud — mitte ainult selle kaebuse vastu võtnud ja kõrgemale kohtule edasi saatnud, vaid on ka palunud ühe kõrgema kohtu esitaja enese juurde, et sellega selle juhtumise üle nõu pidada. Vist tohiks valitsusel endal ka teada olla, et see samm meie õigusteadlaste keskel ärevust on sünnitanud. Seal öeldakse õigusega, et see samm kooskõlas ei ole meie maksva seadusega, ega nende põhimõtetega, mis meil õiguslikus riigis valitsema peavad.

Veel üks teine juhtumine on samuti nähtavale tulnud meie valitsuse ja kohtu vahekorras. Teatavasti on kohtutel õigus, kui nad leiavad, et nad vormiliselt on sunnitud olnud otsust tegema, mis kooskõlas pole nende sisu-

lise hindamisega, Vabariigi Valitsuse poole pöörata palvega, et kaebelusele karistust vähendataks, või armu antaks.

Niisugust õigust on meie kohtud ka tarvitanud. Viimastel aegadel on palju teateid väljaspoolt tulnud, et valitsus on otsustanud terve rea armuandmise küsimusi. Kohtu ringkondadest on aga kuulda kaebtusi, et valitsus on tähelepanemata jätnud just kohtu ettepanekud, kuna armuandmisi on aga siiski ette võetud seal, kus kohus seda ei palunud. Kohtutegelaste keskel on see samm põhjendatud närvilikkuse päevavalgele toonud. (K. Tonkman, põl: Kas Kiisli asi teeb Teile peavalu?) Teile meel vist kaugemale ei ulatu ega praegusel ajal midagi ei näe.

Meil tuleks meie oma noore iseseisva kodumaa elus vist ühest põhimõttest kõige rohkem lugu pidada, nimelt et meie kodanikku kergesti ei lase arusaamise teele viia, kus õiguslikust riigist ja rahva õigusetundest arusaamine keskmise joone pealt kõrvale kaldub. Hädadoht seisab just selles. Sest kui rahvas hakkab tundma vahet tema ja valitsuse õigusetunde arusaamise vahel, siis oleme libedale teele läinud, siis oleme olukorras, kus tõsiselt mõtlema peame.

Käesolevat juhtumist tarvitades tuleb mulle meelde üks kirjeldus ilmasõja ajast, kui Vilno venelaste poolt oli ära võetud. Saksa keiser Vilhelm 2. ja praegune president Hindenburg, selleaegne ida väerinna juhataja, olid mõlemad Vilno kirikus jumalateenistusel. Pärast jumalateenistust kõnelesid nad kõrgema vaimulikuga, kus Vilhelmi iseäranis huvitas kiriku stiil ja kroonlühtrid. Need olid asjad, mis seda meest huvitasid raskete lahingute eel. Hindenburg vaikis, tal olid teised mured. Mõlemad astuvad kirikust ühte autosse, kuid mootor ei tööta, mõlemad kummarduvad välja, üks paremalt poolt, teine pahemalt poolt, et vaadata, mis on juhtunud, sõna rääkimata vaikides. Need olid inimesed, kes üht keelt ei mõistnud, ega mõista ei võinud. Nii on ka meil, kus valitsus ei mõista seda keelt, mis kohtutegelaste ringkonnas on.

Kas ei ole aga ka valitsus ise see, kes oma tegevuses õigusliku riigi põhimõtetel jalgade alla tallab? Ma ei taha pikemalt peatuda üksikute väikeste asjaolude juures, neid on palju, ühest ainsast on küllalt. Meie maksev riigikord on tahtnud meile anda ühtlase valitsuse kui vormiliselt nii ka sisuliselt. Võtame meie põhiseaduse, kus artikkel 66. on öeldud, et valitsuse poolt tulevad aktid peavad olema alla kirjutatud Riigivanema, vastava ministri ja riigisekretäri poolt. See ühtlus on alus, mis üldistes huvides töötaval valitsusel olema peab. Kahjuks peame aga ütleva, et sellest viimasel

ajal ei ole kinni peetud. Kui meie võtame „Riigi Teataja“ kätte, siis näeme, et Vabariigi Valitsus selle ühtlase küsimisemärgi alla on pannud. Nimelt näeme meie seal ainult kahte allkirja, see on vastava ministri ja riigisekretäri. See on küll väike küsimus, kuid küsimus valitsuse ühtlase ja valitsuse tugevuse üle, see on küsimus, mille pärast need ringkonnad, kes praegu valitsevad, ärevil on olnud ja Riigikogus aru pärinud... Nüüd, nüüd on nähtavasti teised ajad!

Kuid peaasi, millest ma kõnelema tahtsin meie rühma ülesandel, on veidi laiem. Üldine põhimõte igas valitsuses, olgu see valitsus missugune tahes, on see, et ta peab austama parlamendi tahtmist ja peab seda täitma. See on põhimõte, millele on rajatud iga õiguslik riik, kuid meie valitsus on ka siin täielikult teisele teele läinud. Ma tuletan meelde, kuidas kirikumaade küsimus Riigikogus arutusel oli: siin ei läinud Riigikogu enamuse valitsusega kaasa, valitsuse juht jäi vähemusse, ja valitsus pidi igasuguste teiste abinõude ja ebakonstitutsioonilise akti kaudu endale hiljem usaldust korjama. Kas oli siis sarnast väljaastumist valitsuse poolt tarvis! Aga see oli pool häda.

Mida näeme meie? Meie näeme, et seal, kus Riigikogu seaduse vastu võtab, pannakse see hiljem üksikute Riigikogu liikmete algatusel seisma. See on Riigikogu liikmete õigus, ja seda ei saa keegi keelata. Kui aga valitsus seisma paneb seaduse, mille Riigikogu enamuse vastu võtab, siis on see risti vastu õigusliku riigi põhimõtetele, mida kuidagi kaitsta ei saa. Käesoleval korral nägime seda, et mitte üksikud valitsuse liikmed, vaid valitsuse juht vastu astus Riigikogu enamuse tahtmisele, oma allkirja andis ja selle asemel, et Riigikogu otsust täita, seda seisma katsus panna!.. (J. Piiskar, stp: Kõva käsi! Riigivanem J. Teemant: Veel kõvem on tarvis!)

Meil on vaieldud, austatud Riigikogu liikmed, mitmel pool meie avalikus arvamises, ka siin parlamendis selle üle, kas meil maksev riigikord sarnane on, mis küllalt otstarbekohaselt meie rahva elu arendada laseb. Meil tähendatakse paremalt poolt selle peale, et Riigikogu oma kätte liig palju võimu on võtnud, et ta kõrgemal seisab kui teised asutused, et sellega tasakaal võimude vahel kadunud on. See on täiesti eksitus ja arusaamatus, kui niisugust vaadet tahetakse edasi kaitsta. Just eriti käesoleva juhtumise juures tuleb see selgena nähtavale ja sunnib peatama asjaolude juures, mis mõõduandvad peaksid olema praeguse ja ka lähemate valitsuste tegevuse juures. Kui meie praegu näeme, et valitsus nii kerge käega Riigikogu enamuse seaduse taht-

mise peale lööb, siis ei ole liigne meelde tule-
tada, et juba keskajal, kus riigivalitseja end
piiramatusena tundis, ta tunnustama pidi:
„Princeps legibus solutus est“ — ka mina olen
seadustega seotud. Aga meil? Kui teie vaat-
ate praeguste riigiteadlaste arvamisi, kes riigi
võimude eraldamise vajaduse seisukohal on,
siis leiate nende juures ikka ja ikka ühe põhi-
mõtte, nimelt: seadusandlik võim peab kõrge-
mal seisma ja täiuslikum olema, kui kõik teised.
See on õigusliku riigi ja võimude eraldamise
õpetuse algnõue. Parlament on alati kõrge-
mal seisnud kui valitsus. Teie võite näiteid
võtta, kust soovite. Parlament on näiteks
Inglismaal võinud täiesti muuta troonipäri-
mise korra, nagu näeme seda Hendrik VIII
ja Vilhelm III ajal. Parlament on isegi kogu
riigikorra ümber muutnud, nagu näeme ühen-
duse aktis 1707. a.

Meil on aga valitsus mitte üksi eitanud rah-
vaesituse tahtmist, vaid isegi sellele vastu
astunud...

Edasi vaatame teist sammu, mis valit-
suse tegevuses nähtavale tuleb, see on amet-
nikkude palkade küsimus. Õigem oleks see
tee, kui valitsus tuleks ja ütleks, kuidas ja
millal ta võimalikuks arvab selle küsimuse
enam-vähem lõpulikult lahendada. Kas seda
aasta või poole pärast tehakse. Igapähele amet-
nikule ja ka kodanikule on tähtis teada, millal
see lahendamine tuleb. Praegune valitsus käib
aga teist teed. Meie teame, et ametnikkude
palgaküsimust ja uute koosseisude maksma-
hakkamist on venitatud aastate kaupa, selle
maksamahakkamiseks on antud mitmed täht-
ajad: läinud aasta 1. aprill, siis sügis, siis 1. jaan-
uar ja viimaseks 1. aprill 1927. a. Arvan, et
vähe on neid, kes usuvad, et need normid saaks
läbi viia aga ka 1. aprillist s. a. Kõigile peaks
teada olema, et niisugune tee närveerib ini-
mesi, kui nad ei tea, millal need palgamuutu-
sed tulevad, kui ametnikud ei tea, kas osa
neist on oma kohtadel ette nähtud või mitte, kas
ta homme-tunahomme ei lahku. Kui valit-
sus tahab seda teed käia, siis teadku, et ta
täiesti vildakul teel asub. Valitsus on omal ajal
teatud seaduseelnõu kokku seadnud ja Riigi-
kogule esitanud, mille järgi Riigikogu selle-
kohases komisjonis seisukoht võidakse võtta.
Nüüd näeme aga midagi muud. Meie kuu-
leme, et valitsusel mingisugused teised, uued
kavatsused olemas on, kuid tal puudub jul-
gus nendega välja tulla. Oleme ju Toompeal
kuulnud kõik mitmesugustest kõrvalkäiku-
dest. Viimastel nädalatel olime sunnitud aga
veel uut nägema: alamkomisjon ei saa enam
töödega edasi, sellepärast et valitsus jälle oma
seisukohti muutnud on ja jälle uute kavade-
ga tuleb. Et see meie ametnikkudeperes tüdi-

muse ning rahulolematuse esile kutsub, kus
inimesed end rahustada ei saa sellega, et nad
tulevaste päevade ja nädalate peale kindlad või-
vad olla, see ei peaks vist küll kellelegi tead-
mata olema. Ja Riigikogu, — see ei oska ka
midagi öelda.

Astuksin veel sammu edasi. Ei ole suure-
mat õigust, mille eest rahvaesitus võidelnud
on, kui eelarve-õigus. Inglise rahvas ütleb
oma esituse kaudu, et tema valitsus ühtki penni
Inglise raha muidu kulutada ei saa, kui seaduse
põhjal. Ja Inglise rahvas on uhke selle peale,
sest ta tunneb ja teab, mis see tähendab, kui
teisiti talitada tahetakse. Nendel on meeles
see, kuidas nad Ameerikaga ühe suurema asu-
maa kaotama pidid selle tõttu, et nad õieti
eelarve-õigust kasutada ei osanud. Meil on
Riigikogus hinnatud seda õigust, mis talle eel-
arve arutamiseks on antud. Meie vaidleme
lihtsa ametniku koha pärast, kes saab 5.000—
6.000 marka kuus ja peame suuri lahinguid
ja katsume selle kui põhimõtteliku küsimuse
üle selgusele jõuda. See on meie õigus ja
kohus. Seal tuleb aga valitsus ja tahab kerge
käega need põhimõtted nagu üle parda heita.
Valitsus esitab meile seaduseelnõu, mis seotud
sadade miljonitega, isegi miljarditega, nagu
asjatundjad kinnitavad. Valitsus tahab õigust
saada, neid summasid oma äranägemisel tar-
vitada, ilma et see ära määraks korra, kuidas
see tarvitamine sünniks, ilma et rahvaesitusel
midagi öelda oleks. Austatud Riigikogu liik-
med! Metsajagamise seadus on see, millest
ma kõnelen. Kõiksugu motiivid on selle se-
duse kaitseks toodud, kuid olgu need motiiv-
id, kuidas nad on, — üht peaks igauks ütlema,
kui asjalikult ja kainelt küsimust võtta tahe-
takse, et käesoleval korral asi seisab suures
põhimõttes, eelarve põhiõiguses, mille valitsus
tahab kõrvale heita.

Ja siis need motiivid ise, mida sarnase met-
sajagamise kasuks tuuakse. Mulle öeldakse
vast, et omal ajal on rahvaesitus sarnase se-
duse juba vastu võtnud, see on meie maasea-
duse. Kuid, austatud Riigikogu liikmed, ärgem
segagem kahte asja ära: maa ja mets kõige-
pealt. Meil on kodumaal olnud terve rida
poliitilisi rühmi, kes põhimõtte üles on sead-
nud, et maa iseenesest väärtus ei ole.
Kui maade tasuküsimust arutati, siis leidis
ringkondi, kes selle põhimõtte üles seadsid ja
need kuuluvad parempoolsete keskele. Mets
on teine asi. Kui maa seistes väärtust juurde
ei too, siis kasvab mets ja tema väärtus tõu-
seb iga aastaga.

Aga mitte selles ei ole viga, vaid viga on
mujal. Maaseadus on määratud inimesed, kes
maad pidid saama, on tähendanud need, kes
eesõigustatud seisukorras, kes harilikus järje-

korras ja kuidas väljaandmise kord on. Maaseadus määras ka ära need alused, kuidas iga kodanik, kellel õigus oli maad saada, selle seaduse põhjal oma õigusi kaitsta võis: ta võis minna, seal kus valitsus tema õigust maad saada, ei olnud täitnud, nagu seadus ette kirjutab, ja pöörata kohtuvõimude poole. Kas on meil ka praegu selles seaduses seda ette nähtud? Kas on ette nähtud alused, mille põhjal võib kodanik oma õigusi kaitsta kohtuasutuste kaudu, nagu maaseadus seda ette näeb? Ei. Siin tahab valitsus oma kätte õiguse saada suurte varanduste jagamiseks, ilma et ta ise teaks kui palju anda, kellele ja kuhu. Valitsus tahab luua uue korra, mida ükski teine riik, kellel kallid on need õigused, mida eelarve-õiguste ja teiste õigustega rahva enda kätte on mõõdetud, ei teeks. (K. Ast, stp: Põllutööminister näitas hiljuti, kuidas seda tegelikult teostatakse juba ilma seaduseta.)

Härri Riigivanem mäletab väga hästi neid teravaid vaidlusi, mis siit kõnetoolilt lahti puhkesid, kui kirikumõisate jagamise küsimus kaalumisel oli. Siis tuli ta suust sõna: „jagamisel peab lõpp olema.“ Pidi lõpp olema siis vast Riigikogu poolt, sest valitsusel oli siis juba eelnõu taskus, millega endale koguni taheti saada suuremaid õigusi, kui oma valitsusele niisuguses ulatuses vist ükski maa andnud oleks. Nõnda tahab siis valitsus „jagada“.

Siis ähvardati seda päeva kuulutada „ajalooliseks päevaks“, kui teistsugune otsus peaks tehtama, kui valitsuse juht seda arvas. Mina arvan, et see päev, mil Riigikogu selle seaduse vastu võtab, mida nimetatakse metsade jagamise seaduseks, meil tõesti „ajalooliseks päevaks“ kujuneb, sest sellest päevast peale ei oleks meie rahvaesitluse enam neid norme, mis õigusliku riigi jaoks peavad maksma, vaid oleks maksev ainuüksi valitsuse diskretsiooni võim, või nagu vanad roomlased seda ütlesid — sic volo, sic jubeo — mida ma tahan, seda ma teen. Kodanik ja Riigikogu olgu vait ja pidagu suu.

Ja lõpuks need motiivid, mida meie selle suure ja raske küsimuse põhjendamiseks kuulsime. On räägitud sellest, et metsade jagamine inimestele võimaluse annab loomade karjatamiseks. Meil on aga sarnaseid maakohti iga sammu peal, mille külje all ei ole metsa, vaid metsatükid on seal kümnete verstade taga. Ma olen ise kohal üles kasvanud, kus heinamaa oli teises maakonnas, 70 versta kodust eemal, aga et loomi ka kümnete verstade kaugusele ajada saaks karjamaale, selle juures tuleks püüda rohkem kui kahelda. Hiljuti käis minu pool Lääne maakonnast, Mihkli ümbrusest mees, tema oli oma ümbruskonna elanik-

kudega läbi rääkinud selle küsimuse üle ja ta ütles, et seal suur ärevus olla selle kavatsuse pärast. Otsustatakse seal metsad ära jaotada, ütleb mees, ja üksikud tahtjad paremad metsatükid ära võtavad, siis ütlevad nad, et nende ümbruses kümned ja sajad inimesed aastakümneid metsamaterjali peale ootama peavad, sest et neile midagi järele ei jää.

Üks põhjendus on veel see, et sel teel ehitamine asunikudele kergemaks muutub. Austatud Riigikogu liikmed, kui valitsus seda tahab, et sel teel asunikudele ehitusmaterjali anda, siis mina seda pooldada ei saa. Siis saavad ühed, ja teised jäävad lageda taeva alla. Siin oleks teine tee — anda vastavat ehitusmaterjali kergemate tingimustega. Mina oleksin esimene, kes selle poolt hääletaks, et Vabariigi Valitsus otsustaks anda ehitusmaterjali hoopis ilma hinnata, kui aga meie eelarve ja riigi majanduslikud olukorrad seda lubavad. Aga kui meie selle sammu astume ilma, et vaataksime ta tagajärgede peale, kui meie sellega raskesse seisukorda seame meie linnad küttematerjali poolest, siis on see asi, mille seletuste ja motiivide juures tõsiselt mõtlema peab, enne kui see asi otsustatakse.

Veel on üks motiiv, ja ma ütlen, see on kõige halvem motiiv, mis selle seaduse kaitseks toodi nende poolt läbirääkimistel, kes selle seaduse elluviimisest kõige rohkem huvitatud näivad olevat. Üks neist eelnõu kaitsjatest rääkis siin, et on viimane aeg metsi jagama hakata, sest Venemaa võivat tulla ja metsad käest ära võtta ja siis ei ole meil enam midagi! (Riigivanem J. Teemant: Kes oli, kes Venemaast nõnda rääkis, kes oli see mees? Sõjaminister J. Soots: See on tööerakonna motiiv.) Mis peavad siis mõtlema inimesed maal, kui neil inimestel siin Toompeal, kes eesotsas peavad seisma, niisugune mõte peast läbi käib, et Venemaa meile peale tuleb? Ma küsiksin, kas tõesti hullemat juttu võib ajada, et maal paanikat sünnitada? (J. Tõnisson, rhv: Kes niisugust lori on ajanud! A. Laur, as: Pole midagi niisugust rääkinud, mina ise rääkisin, aga mitte seda. Mis provokatsioon see on! J. Piiskar, stp: Mis teie siis provotseerite sarnaste juttudega?) Küll teie stenogrammist leiata, kes rääkinud on.

Austatud Riigikogu liikmed! Ma kõnelesin alguses nendest põhimõtetest, mis igal õiguslikul riigil olemas on. Ta asutused peavad olema kindla võimkonnaga. Neile asutustele peab olema kätte mõõdetud see, mida nad teha võivad. Meil tahab aga valitsus endale õiguse saada, mida ühelgi valitsusel olnud ei ole ja olla ei saa. Mul tuleb meelde juhtumine

1924. a. Inglismaalt, kus MacDonaldi valitsus võimul oli. Tal oli üksikuid kavatsusi rahvusvaheliste läbikäimiste alal, mis olid suurte kuludega seotud. Siis astus talle vastu praegune Inglise peaminister Baldwin ja küsis avalikult: „Kui kauaks teie, MacDonald, mõtlete Inglise valitsuse juhiks jääda, kui teie Inglise rahva rahaga niiviisi ümber käite?“ (Riigivanem J. Teemant: See teeb teid kibedaks.)

Kui meie katsuksime käesolevat eelarvet võrrelda nende lubadustega, mida Vabariigi Valitsus oma deklaratsioonis andnud, siis saaksime üldiselt järgmise pildi. Valitsus raius oma deklaratsiooni kirvega suuri laastusid, mis igale inimesele pidid pakkuma elamiseks ilusa roospöõsa. Kui aga võrdleme valitsuse seda kondikava, mis meile eelarve näol ette on pandud, siis näeme hoopis muud. Minu eelkõneleja juhtis juba üksikasjade peale tähelepanu ja leidis, et valitsus mitmes asjas vale teel on. Meil oli võimalus sügisel valitsuse tähelepanu juhtida sellele ja hoiatada valitsust selles mõttes, et ta on lubadused andnud, mis võib olla raske teatud tingimistel ellu viia, ja et valitsus vales teel on, siis võeti see üksikult vastu.

Minu kohuseks on nüüd tähelepanu juhtida sellele, et valitsuse poolt esitatud eelarve ühes selle seletusega, mida valitsus rahaministri kaudu juurde on lisanud, meid väga tõsise küsimismärgi ette on seadnud. Valitsus on umbkotis ja ei leia väljapääseteed. Raskusi, mis maal valitsevad, tunneme meie. Rahaminister aga ütleb, et maal kaks korda rohkem inimesi on, kui seal elada saab. Kuhu minna? Linna? Aga sama rahaminister teab, et linnas ettevõtted, kuhu sajad miljonid maetud on, lähemal ajal inimestele leiba ei saa anda. Lubage küsida, kus on see väljapääsetee? Härra rahaminister viis meie mõtet sinna poole, et meil suuri lootusi väliskapitali abi peale maal ka ei ole. Kodumaa kapital on aga niivõrd väikene, tema juurdekasv pikaldane, nõnda et lootused, selle kaudu väljapääseteed leida, kuigi kaunid ei ole ja meid kaugemale ei vii. Kuidas parandab siis valitsus olukorra?

Meie kuulsime ju kõik neid suuri etteheiteid omal ajal siit kõnetoolilt, mis tehti siis, kui inimestele abi anti hädatööde näol Tallinnas ja mujal. Siis see ei kõlbanud ja oli „õnnetus“. Aga nüüd? Nüüd käiakse sedasama teed, mille vastu omal ajal oldi, ja nimelt nende eneste poolt, kes nende kavatsuste vastu seisid. Nüüd jagab valitsus uuesti hädatöödeks raha...

Austatud Riigikogu liikmed! Valitsused lähevad ja valitsused tulevad, inimesed kao-

vad ja uued astuvad asemele, mis aga jäävad — on põhimõtted, ja need põhimõtted tohiksid meile seda kallimad olla. (M. Laarman, põl: See on õige kentsakas, mis Teie seal põhimõtetest räägite.) Teile, härra Laarman, on alati kentsakas paistnud see, mis Teie suust ei tule.

Meie näeme praegu oma valitsuse tegevuses, olgu see vahekorras kohtuga, vahekorras Riigikoguga või olgu see iseoma tegevuses, et valitsus on kaldumas teele, mida heaks pidada ega õigeks mõista ei saa. Teie võite, need Riigikogu liikmed, kes teisel arvamisel on ja niisuguseid valitsuse samme õigeks peavad, hääletada maha need seisukohad, mis meil on, kuid ärge unustage, et olete siis terava vastolu loonud kodanikkude arusaamise ja praeguse valitsuse arusaamise vahel. Minul on küllalt põhjust tõsiselt hoiatada, et valitsus ümber vaataks ja ei jätkaks seda rada, kus ta seni käinud. Kuulus õigusteadlane Ihering ütles omal ajal järgmise sõna, mida praegu kuidagi ütlemata ei saa jätta: „Kas võib imestada, et rahva õigustunde ja sarnase õigustunde vahel haigutav kuristik avaneb, et rahvas õigust ega õigus oma rahvast ei tunne.“ Ärgu unustagu valitsus seda.

Teie võite maha hääletada õigusliku riigi põhimõtted ja rahva õigusetunde, aga ärge unustage sealjuures, et see surmakella helistamisena tundub neile samadele põhimõtetele, mida meie paremad tegelased aastakümneid on kaitsnud selleks, et oma kodanikkudele vabadust ja õigust kindlustada, põhimõtetele, mida meie seniajani oleme katsunud kalliks pidada.

A. Oinas (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina olen oma ülesande kitsamalt mõõtnud, kui minu eelkõnelejad seda on teinud. Mina olen oma ülesandeks võtnud rääkida riigi eelarvest enesest, mitte aga riigi eelarve puhul. Nii riigi eelarve kui Vabariigi Valitsuse tegevuse poliitilise hindamise teeb minu rühma teine liige.

1925. a. lõpul võeti Riigikogu poolt vastu riigi eelarve seadus. Oleks oodata olnud, et Vabariigi Valitsus, esitades uue riigi eelarve eelnõu, täpselt kinni peab sellest seadusest. Tegelikult ei ole see aga nii sündinud. Riigi eelarve seaduse § 3. määratakse kindlaks, et kulud ja tulud riigi eelarves viiakse lõpukokkuvõttes tasakaalu. Rahaminister peab eelarve kokkuseadmisel selle eest hoolt kandma, et kulud ja tulud oleksid tasakaalu viidud. Kui temale see korda ei ole läinud, siis peab ta selleks eelarve seaduse järgi vastavaid abinõusid leidma. Rkl. Laidoner tähendas heal meelel, et esitatud riigi eelarve olevat tasa-

kaalus. Härra rahaminister toonitab sedasama oma seletuskirjas kui ka oma kõnes. Lubage minule, lugupeetud Riigikogu liikmed, tähendada, et esitatud riigi eelarve ei ole tasakaalus, vaid temas on puudujääk 200 miljoni marga suuruses. Vaatleme asjaolu lähemalt. Vabariigi Valitsuse poolt on erakorraliste tulude alla paigutatud krediitide ülejäägina 200 miljonit. See on täiesti fiktiivne, ebaõige riigi eelarve puudujäägi katmine. Asjaolu, et ka 1926. a. analoogiline summa riigi eelarvesse võeti, ei paranda sugugi seda tõsiasja, sest et asjaolud 1926. a. algul olid hoopis teistsugused kui praegu. Siis võis veel mingisugust põhjendust leida selleks, et nõندانimetatud krediitide ülejääke paigutada tulude alla. Nimelt oli vana kassakorra järgi riigiasutustel võimalik oma krediite riigikassast välja võtta ja raha oma kassades hoida. Nii võis 1. jaanuariks jääda ametasutuste kassadesse teatav ülejääk riigi summadest. Kuna riigikassast need summad olid välja läinud, oli riigikassal võimalik tähendatud summasid omalt seisukohalt kirjutada riigi kuludeks. Kui need summad nõندانimetatud krediitide ülejääkidena tagasi tulid riigikassasse, siis võis neid jälle tuludeks kirjutada. Niisugust kuriooslikku tööd võib teha, kuid ka see töö ei ole õige. Nüüd aga, kus uus kassakord on maksuma pandud, ei saa enam nii talitada. Ei saa olla niisugust nähtust, et krediitide ülejäägid võiksid olla riigi tuludeks. Mis tähendab käesoleval juhtumisel krediidi ülejääk? See tähendab seda, et asutused ei ole kõiki oma krediite ära tarvitanud. Kuid ei saa tarvitamata krediit olla iseenesest rahaline tulu, mida järgmise aasta eelarvesse võiks üles võtta. Ta on fiktiivne tulu. Nii võiks riik ju hõlpsasti rikkaks minna kui ta seab omale ülespuhutud kulude eelarve kokku ja järgmisel aastal kirjutab selle vahe tuludeks, mis eelarve krediitide ja tegelikkude kulude vahel on tekkinud. Nii võiks ka iga inimene hõlpsasti jõukaks saada: seab endale kokku teatava kulude eelarve, järgmisel aastal aga kirjutab vahe eelarve ja tegelikkude kulude vahel tuludesse, sellepärast et ta tarvitab vähem, kui eelmisel aastal ette nägi. Sarnased krediitide ülejäägid ei saa olla reaalne riigi tulu. (Vahelhüüe M. Laarman'i, põl poolt.) Härra Laarman, ma palun tähelepanelikult mind kuulata, see ei oleks Teile kahjulik. (Naer. — M. Laarman, põl: Ega Teil ka kahjulik ei oleks.) Iseasi on, kui riigil on tegelikult eelarve ülejääki, tähendab, kui tulud rahaliselt on suuremad olnud kui kulud. Kui riigil 1926./27. aasta rahalised tulud 200.000.000 marga võrra oleksid suuremad, kui tegelikult kulud, siis võiks

järgmisel aastal kirjutada see summa tegelikult, rahalisse ülejääki riigi tuludesse, eelarve tasakaalustamiseks. Kuna meil aga käesoleval juhtumisel teada ei ole, et sarnane ülejääk saab olema, siis ei saa seda ka kirjutada 1927./28. aasta tuludesse. Kuid eelarve eelnõus ei olegi 1926./27. aasta eelarve täitmise tegelik ülejääk ette nähtud, vaid nõندانimetatud krediitide ülejääk, mille all on nähtavasti mõeldud arvatav vähemkulu 1926./27. aasta eelarves. Minu arvamise järgi on siin tegemist ühe finantstehnilise eksitusega ja on väga kurb, et see finantstehniline eksitus figureerib meie riigi eelarves. Ma toon näite: kui keegi oma katkist, läbijooksvat katust hakkaks parandama papitüki või paberiga... (M. Laarman, põl: Kas Teie ei ole pappkatust näinud?) Lubage, tõrvapappkatused on tõepoolest olemas, (M. Laarman, põl: Mina olen lasknud teha papiga.) ...kuid tõrvapapp lüüakse laua peale, kuid paberiga ei hakka keegi oma lahtist katust katma.

Pean kahjuks seda tõsiasja konstateerima, et olles rahakitsikuses on rahaminister kirjutanud riigi puudujäägi katteks olemata tulu 200 miljoni marga ulatuses. Eelarves on seega tegelikult puudujääk 200 miljoni marga ulatuses.

Kui vaatame eelarvet lähemalt, siis leiame temas ka teisi puudusi ja vastolusid riigi eelarve seadusega. Riigi eelarve seaduse § 17. nähakse ette, et „Eripõhikirjade ja -põhimääruste alusel tegutsevatele riiklikkudele ettevõtetele ja asutustele riigikassast antavad või nende poolt riigikassasse makstavad summad võetakse eelarve-ettepanekutesse üldises korras. Nende ettevõtete ja asutuste, samuti üksikute riigiasutuste valitseda olevate eriotstarveliste kapitalide kulude ja tulude erieelarved ning -aruanded seatakse kokku eraldi ja lisatakse juurde vastavale eelarve-ettepanekule.“ Need eriotstarbeliste kapitalide eelarved ja aruanded lisab rahaminister juurde riigi eelarve kavale ja nad esitatakse valitsuse poolt Riigikogule ühes riigi eelarve-eelnõuga. § 29. järgi Riigikogu vaatab eelarve-eelnõu läbi ja kinnitab seaduslikus korras Vabariigi Valitsuse poolt Riigikogule esitatud riigi eelarve-eelnõu ühes riigi eelarve seaduse § 17. teises lõikes ettenähtud erieelarvetega. Kui vaatame eelarve-eelnõu materjale, siis ei leia meie seal ühtki erieelarvet. (Rahaminister L. Sepp: Lahus esitatud, lahus trükitud.) Lahus esitatud ja lahus trükitud, aga ei ole Riigikogu liikmetele kätte antud. Võib olla on need erieelarved tõesti kuskil olemas, kuid Riigikogu liikmetele ei ole neid kätte antud. Minu arusaamise järgi riigi eelarve seadusest tulevad need erieelarved Riigikogule

kätte anda ühes riigi eelarve-eelnõuga, sest Riigikogu peab kinnitama erieelarved ühes riigi eelarvega. Kõnealloseid erieelarveid ei tule lauasahelis ega ka Riigikogu kantseleis hoida, vaid peavad Riigikogu liikmetele olema kätte antud selleks, et Riigikogu võiks neid kinnitada ühes riigi eelarvega. (R. Penno, as: Sadamatehased.) Rkl. härra Penno nimetas sadamatehaseid. Ma kasutan juhust, et teatada, et sadamatehased ja laevasõiduamet on käesolevast eelarve-ettepanekust välja jäänud. Eelmisel aastal võttis Riigikogu vastu seaduse, milles valitsusele anti õigus nende eelarveid kinnitada. Nüüd ei ole sarnast eelnõu Riigikogule esitatud, ning küsimus on lahtiseks ja lahendamata jäänud.

Riigi eelarve seaduse § 34. näeb ette, et lepinguid võib sõlmida suurema summa peale, kui jooksva aasta eelarves krediiti ette nähtud, ainult siis, kui vastavad kavad — § 16. — on eriseadusega maksuma pandud või riigi eelarve lisana Riigikogu poolt vastu võetud ja avaldatud. Kui vaatame esitatud eelarve-materjale, siis ei leia meie ühtki sarnast kava, mille Riigikogu võiks vastu võtta. Ei ole talitatud vastavalt eelarve seadusele. Meil jääb ainult soovida, et edaspidi sarnaseid puudusi ja vigu enam ette ei tuleks. Võiks veel mõnesuguseid vormilikke puudusi ette tuua, kuid ma ei taha siinkohal üksikasjadesse süveneda.

Asume eelarve-eelnõu sisulisele hindamisele, mis iseenesest väga raske on, sellepärast, et eelarve-eelnõu on võetud I lugemisele väga kiirelt. Väga raske on mõne päeva jooksul eelarve-eelnõu materjalidesse põhjalikult süveneda. Kui asuda riigi eelarve-eelnõu sisulisele läbivaatamisele, siis peab otsekohe tunnistama, et selles valitsuse deklaratsioonis lubatud kokkuvõtteid näha ei ole. Kui võtame vaatusele riigi korralised kulud, siis peame konstateerima seda tõsiasi, et riigi igasugused kantseleiasutused saavad eeltuleval aastal veel palju kallimalt töötama, kui see tänini on sündinud. Kõik kulud on sel alal suurenenud. Palkade suurenemisest ma ei räägi sellepärast, et riigiametnikkude palgakõrgendus ootab juba ammu lahendamist. On tarvilik, et see liigagi veninud asi tingimata eeloleval aastal lahendataks. Nagu mina tähendasin on kõik kulud suurenenud, näiteks, sõidukulud, päevarahad, kantselei, majapidamise, vallasvara kulud jne. Kokkuvõtteid, millest niipalju räägitud, ei ole siin näha.

Vaadeldes üksikuid ministereid võiks peatuda töö-hoolekandeministreeiumi eelarve juures sellepärast, et hiljuti teostatud töö-hoolekandeministreeiumi reorganiseerimisest on palju räägitud. Mis on aga selle reorganiseerimise finantsiline tagajärg? Selgub, et

see minimaalne on. Keskasutuses on kujundatud uus tervishoiu ja hoolekande valitsus. On lõhutud, on ümber paigutatud inimesi, kuid kokkuvõtteid on sellest palgakrediidi alal ainult 38.500 marka. Ei ole langenud ka teised kulud. Uues reorganiseeritud töökaitse valitsuses on palga kokkuvõtteid samuti väikene, ainult 78.400 marka. (R. Penno, as: Aga palgakõrgendus on sisse kalkuleeritud.) Seda ei ole kahjuks eelarve-eelnõus näha. Tõuseb küsimus, kas on mõtet ministreeiume lõhkuda mõnekümne tuhande marga kokkuvõtteid pärast.

Peab tunnistama, et sõjaministreeiumi kulude alal on kärpimisi tehtud. Kuid sisulikult on see minu arvates ainult ajutine hingetõmbamine. Kulused on kärbitud erakorralise eelarve alal, relvade ja nende varustuse, insenerilise ja tehnilise varustuse, keemiasõja kaitseabinõude ja uute ehituste suhtes. Mulle paistab, et neid kulused võib küll edasi lükata, kuid edaspidi tuleb neid ikkagi teha. See on ainult ajutine hingetõmbamine, kui üks kulu järgmise aasta peale edasi lükatakse. Kindral Laidoner tähendas õieti, et see on kokkuvõtteid produktiivsel alal, sest meie sõjavägi peab korralikult varustatud olema. Sõjaministreeiumi aparaat, organisatsioon, ise on aga endiseks jäänud, kokkuvõtteid saavutamise sõjaministreeiumi alal on väga tähtis ülesanne, sest et sõjaministreeiumi kulud teevad välja üle 22% kõigist kuludest. Need kulud ei lähe ülesehitamise peale, vaid riigikaitseks. Nii suuri summasid, kes meie väga vaesed oleme, igal aastal välja anda, käib rahvale üle jõu. Kokkuvõtteid oleks tulnud saavutada kaitseväge aparaadi ülespidamise alal, sel alal on aga kõik endiseks jäänud.

Rahaminister oma seletuskõnes kriipsutab seda alla, et riigiametnikkude palkade kõrgendamise jaoks on püütud summasid leida ja on neid leitudki. Ma juba tähendasin, et ametnikkude palkade tõstmise on möödapääsemata ülesanne, kuid see viis ei ole õige, mil teel seda on seni teostatud. On esitatud Riigikogule koosseisude seaduse kava, kuid seda kava on valitsuse poolt mitmel korral muudetud. Riigikogu vastav alamkomisjon on selle eelnõu juures pikemalt töötanud, seal on ägedaid kõnesid peetud, isegi skandaale tehtud, rusikaga vastu lauda löödud, kuid lõpuks on ka komisjon selle töö seisma pannud. Tarvis oleks, et valitsus Riigikogule esitaks oma lõpuliku seisukoha riigiametnikkude ja teenijate koosseisude ja palkade asjas. Seda oleks tulnud teha eelarve-eelnõu esitamisel Riigikogule, nagu seda eelarve seadus nõuab. Lõpp tuleks teha sellele, et valitsus oma seisukohti püüab läbi viia komisjonis kaudselt

mõne komisjoni liikme kaudu. Sarnane talitusviis ei vasta valitsuse prestiihile.

Nagu mina tähendasin ei ole kokkuihoidu näha korraliste kulude, eriti kantseleide alal, viimasel alal on kulud suuremad. Kokkuihoid on kahjuks teistel, just loovatel, produktiivsetel aladel. Kui teie võtate operatsiooni fonde, mis on riigi eelarves majandusliku olukorra tõstmiseks, — siis on neid kärbitud 129 miljoni ulatuses. On vähendatud asunikude ehituslaenu 40 miljoni marga võrra, laenu ühispimatalitustele 15 miljoni marga võrra, põllumajanduslikele koolidele ja katseasutustele 3 miljoni marga võrra, laenu kalameestele 1 miljoni marga võrra. Siis on täiesti ära kärbitud, võrreldes 1926./27. a. eelarvega, laen elukorterite ehitamiseks 15 miljoni marga ulatuses, laen maaparanduseks — 50 miljoni marga ulatuses, — linatööstusele — 10 miljoni marga ulatuses. Kokku on produktiivsete ülesannete peale ettenähtud kulusid operatsiooni fondide alal kärbitud 129 miljoni marga võrra. Iseäranis imelik on siinjuures see asjaolu, et just põllumajanduse olukorra tõstmiseks minevate summade kärpimisega esineb valitsus, kes koosneb suuremal määral põllumeeste ja nõndanimetatud asunikude esitajaist. Näiteks on asunikude ehituslaenu kärbitud 40 miljoni marga võrra. (Vahelhüüe: Renti 70 miljoni marga võrra.) Samuti on kärbitud haridusliku olukorra parandamiseks minevaid kulusid 2½ miljoni marga võrra. Õnneks ei ole see summa suur.

Erakorralises eelarves leiame samuti kärpimisi ülesehitava töö peale minevate summade alal. Nii oli 1926./27. aasta eelarves ette nähtud liikumise ja ühenduste olukorra tõstmiseks 452 miljonit marka. Valitsuse poolt on ettepanud eelarve-eelnõus nõutud selleks ainult 300 miljonit marka, seega kärpimisi 152 miljoni marga ulatuses. Põllumajanduse edendamise peale oli ette nähtud 1926./27. a. eelarve erakorralises osas 56 miljonit marka, — esitatud eelarve-eelnõus aga 45 miljonit marka.

Seega pean konstaterima, et kuna kantseleide alal ei ole kokkuihoidu, on kärpimisi teostatud just kulude alal, mis on loovateks ülesanneteks ette nähtud.

Mis puutub meie riigi tuludesse, siis on see valus punkt. Ettepanud eelarve-kava ei tee seda valusat kohta paremaks, vaid enmine ta süvendab seda sellega, et ta otsekoheste maksude suhtes läheb tagurpidi kaudsete maksude kasuks. Meie riigi eelarve tuludeosa on kurb just sellepärast, et ta on rajatud kaudsetele maksudele. Tollidest tuleb meil sisse 20%, ühes aktsiisimaksudega ümmarguselt 27%, viinamonopolist tuleb 15%. Sootu taga-

plaanile on jäänud otsekoheste maksud, neist tuleb ainult 8,4%. Ma ei hakka siinkohal pikemalt rääkima meie maksuasjandusest. Et kaudsete tulude kogusummas maksude tulusid on suurendatud, on tundemärk, et meil raha võetakse kodanikkude käest mitte maksustamise õigluse, vaid maksustamise hõlpsuse põhimõttel. Tähtis on, et aga raha saada. Meie otsekoheste maksude asi on üldse nõrgalt korraldatud. Puudub näiteks pea täielikult maksustamise statistika: ei ole andmeid, kuipalju makse määratakse, kui palju neid sisse tuleb, kuipalju on meil igat liiki maksu-maksjaid jne. Härra rahaminister tõi ette oma kõnes mõned andmed, kuid seda on liiga vähe. Kui ma veel riigikontrollis olin, tuli mul alatasa nõuda aruandeid, milliseid aga kuidagi esitada ei suudetud. Selle ametkonna alal on näha teatavat saamatust. Kui uut linnadel oli tarvis sissetulekuid, siis ei suudetud midagi muud teha, kui toodi välja kolikambriist see kõige primitiivsem ja ebaõiglasem maks — isikumaks. (Rahaminister L. Sepp: Ega seda seaduseelnõu pole esitatud.) On väga kurb, et härra rahaminister selle asjaga niivõrd vähe kursis on. (Vahelhüüded: Kuidas isikumaks!) Härra rahaministri teadmatus on uueks tõenduseks, et otsekoheste maksude suhtes asi korras ei ole. (Vahelhüüded: Uutes linnades on natukene pikendatud.) Linnades isikumaksu ei ole, tähendatud maks oli alevites. Kui tahetakse isikumaksu uutes linnades maksma panna, siis ei ole see isikumaksu pikendamine, vaid isikumaksu sisseseadmine uutes linnades.

Pea siinkohal tarvilikuks ühe asjaolu peale tähelepanu juhtida, nimelt et meil riigi tulud juba mitmed aastad on eelarvesse väga tagasihoidlikult sisse kalkuleeritud. Tulusid on tegelikult enam olnud, on enam olnud kui kulusid, viimastel aastatel on riigi eelarved täidetud ülejäägiga. See asjaolu on võimaldanud rahaministrite poolt talitusviisi, mida mina ei saa õigeks pidada rahvaesituse õiguste ja riigi eelarve seisukohalt. Nimelt on riigi eelarve ülejääkidega väljaspool riigi eelarve korda ja rahvaesitusest mööda minnes kustutatud riigikassatähti. Neid on kustutatud viimase nelja aasta jooksul üle ühe miljardi marga. See on riigi eelarve seisukohalt riigi kulu, riigi sisse-laenu kustutamine. Riigikassatähtede kustutamine oleks pidanud läbi käima riigi eelarvest, oleks pidanud olema rahvaesituse otsustada, mitte aga üksipäinis rahaministri. Meil on aga rahaministrid riigi eelarve ülejääke kodusel teel ära kasutanud selleks, et riigikassatähti välja osta. Ütleme näiteks eelarve-aasta lõpeb 500 miljoni-margalise ülejäägiga. See 500 mil-

jonit marka on riigile teatav reserv. Rahaminister võib näiteks järgmise aasta eelarve-kava kokku seada 500-miljonilise puudujäägiga ja katta selle eelmise aasta ülejäägiga. Kui näitena toodud 500-miljonilisest ülejäägist rahaminister teatava summa, näiteks 300 miljonit ära tarvitab selleks, et riigikassatahti välja osta, siis ei ole ülejääk järgmise aasta jaoks mitte enam 500 miljonit, vaid ainult 200 miljonit. Võib olla oleks Riigikogu selles asjas teisiti otsustanud, võib olla oleks ta lubanud riigikassatahtede väljaostmiseks näiteks ainult 100 miljonit ja teised sajad miljonid määranud teisteks ülesanneteks. Võib olla oleks Riigikogu pidanud otstarbekohasemaks selle raha eest mõnda uut raudteed ehitada. Missuguse seaduse põhjal võtab rahaminister endale õiguse talitada sadade miljonitega mööda minnes Riigikogust, isegi Riigikogu mitte informeerides. Selle küsimuse üle ei ole meil varemalt räägitud sel lihtsal põhjusel, et ei olnud vastavaid andmeid. Aga küsimus on seda väärt, et seda üles tõsta. Mina olen sellel seisukohal, et riigikassatahtede väljalunastamise, siselaenu likvideerimise summad tulevad riigi eelarvest läbi viia. Siis on Riigikogul võimalik otsustada, mis ta riigi eelarve ülejäägiga teeb, kas ta sellega välja ostab riigikassatahti, või ta jätab selle reservi järgmise aasta jaoks või tarvitab mõneks muuks otstarbeks.

Sisulikult võib ju riigikassatahtede väljalunastamist põhimõttelikult õigeks tunnustada, kuid vormiliselt ei olnud õige kord, kuidas seda on tehtud.

Rahaminister oma eelarve-kõnes tähendas, et riigi majanduselu on meil juba teatavas tasakaalus. Väliskaubandus on tasakaalus, riigi eelarve on rahaministri arvates muidugi tasakaalus ja ka mark on püsinud stabiilsena. Kuid härra rahaminister polnud sellejuures isegi kindel, et see tasakaal väga püsiv ja rahuldav oleks. Härra rahaminister ise märkis ära asjaolu, et see tasakaal madalaastmeline on, muuseas alla kriipsutades seda asjaolu, et meil maa praegu rohkem inimesi toidab, kui see normaalne on. Kahjuks on aga see mõte, et meil töötä inimesi ei tule mitte maale juhtida, eelarve-eelnõus tähele panemata jäänud. Niihästi valitsuse esitajate, kui ka Riigikogu liikmete poolt paremal tiival on seni hoopis vastupidist tõendatud. Paistab, et rahaminister selle uue, kuid meie poolt ammu toonitatud mõtte peale on tulnud alles kõige hilisemal ajal. Asjaolu, et rahaminister seda tunnustab, et meil maale enam inimesi ei ole võimalik paigutada, et meie majanduslik tasakaal madal, on ainult sümboolne tunnusmärk sellest, et härra rahaminister on vastuvõtlik uutele mõtetele. Kuid ma kordan, need mõtted ei ole kahjuks väljendust leidnud

eelarves. Nad on jäänud ainult dekoratsiooniks. Hoopis vastupidi, nagu ma juba tähendasin, eelarve-eelnõus on kärbitud riigi kulusid, mis olid määratud selleks, et tõsta rahvamajanduse mahutavust maal. On kärbitud asunikkude laenusid, maaparanduse kredite jne., üldse kõiki neid kulusid, mis võimaldavad enam inimesi maale paigutada, mis võimaldavad maaproduktiviteeti tõsta. Kui rahaministri arvates inimesi ei ole enam võimalik maale mahutada, siis oleks loomulik olnud oodata, et linnade mahutavuse eest enam hoolt kantakse. Kuid korterikitsikuse häda vastu võitlemise alal on käesolev eelarve-kava vähikäiku käinud. Läänud aasta eelarves oli õige väike summa — 15 miljonit — elukorterite ehituslaenuks ette nähtud. Käesolevas eelarve-kavas ei ole aga midagi enam selleks ette nähtud. On küll mingisugune summa, 10 miljonit, ette nähtud toetuse andmiseks korteriehitajatele. Kuidas seda toetust tahetakse anda, seda ei ole eelarve-eelnõust näha, see ei paistnud ka härra rahaministri kõnest. Näib, et siin õige vähe läbimõeldud kavaga tegemist on.

Üheks suuremaks puuduseks eelarve-kavas on see, et tööpuuduse vastu võitlemise suhtes ei ole eelarves mitte midagi ette nähtud. Härra rahaminister konstateeris, olles vastolus valitsuse seniste seisukohtadega, et maale enam võimalik ei ole töötä inimesi juhtida. Oleks siis loomulik näha mingisuguseid summasid eelarves selleks, et inimestele tööd anda nii maal kui ka linnas. Kuid töötatöölisele tööd andmiseks ei ole mingisuguseid summasid ette nähtud riigi eelarve-eelnõus.

Mis puutub töötatöölise küsimusse, siis on see, nagu härra kindral Laidoner õieti tähendas, meie riigi kohta häbiplik — häbiplik seda teravamal kujul, et seda plekki ei ole valitsuse ja parempoolsete poolt tahetud näha, on püütud silmi kinni pigistada, on kogu aeg seletatud, et rääkimine tööpuudusest kunstlik olevat, et töötegemise soov ainult puuduvat. Mis puutub töötatöölisesse, siis ei saa neid käsitada kui mingisuguseid seltskonna jäänuseid, kui inimesi, kes oma laiskuse või oskamatusse pärast ei taha või ei oska tööd teha. Riigi statistika keskbüroo pani läinud aastal toime uurimise töötatöölise kohta Tallinnas. Selle uurimise tulemused on väga huvitavad. Ma kannan mõned andmed sellest siin ette: Tallinnas registreeriti läinud aasta kevadel töötä inimesi kokku 2.290; 1922. a. üldrahvalugemisel konstateeriti, et töötuid isikuid oli Tallinnas 2.890. (J. Laidoner, põl: Üldrahvalugemisel registreeriti ka need, kes tööd teha ei taha.) Registreerimine ei olnud täielik. Registreerimisel ei ole kõik ennast üles andnud

töötatöolistena, kes tegelikult seda olid. Näiteks 1926. a. 8. aprillil oli hädaabitöödel 839 töötatut inimest, neist oli registreeritud ainult 50%. Tööstuses oli registreerunud sel ajal 409 meest ja 208 naist, kokku 617 hinge, registreeritud aga oli uurimisel neid 480, — seega ei suudetud Tallinnas kõiki töötuid üles kirjutada. Töötute arv võib suurem olla, kui registreerimise andmed seda näitavad. Seda võib järeldada sellest, et kolme viimase aasta jooksul ettevõtetes, kus üle 20 töölise, on lahti lastud 1659 töötajat. 1923. a. 1. juulil oli neis ettevõtetes töös 15.291 töölise, 1926. a. 1. juulil — 13.632. Kui meie lahtilastute arvu juurde arvame 1922. a. lõpul olnud töötatöolistele, siis tuleb järeldada, silmas pidades töötute registreerimise andmeid, et osa töötatöölisi Tallinnast lahkunud on.

Vaatame, kes on need töötat inimesed, misugune haridus neil on. Kutscharidusega — 93 töötut, keskkooli haridusega — 559 ja kõrgema haridusega — 24 inimest, seega isegi 559 keskkooli haridusega ja 24 kõrgema haridusega inimest ei leia omaale tööd. Ei ole juhuslik nähtus, et meil väljarändamine suurem ja enesetapmised sagedamad on, kui mõnes suures riigis. (A. Jõeäär, stp: Protsentuaalselt kõige rohkem.) Nende arvudega ja mõtetega ei taha mina tõendada, et meil riigis kõik asjad tagurpidi läheksid. Ma ei saa siin tähendamata jätta, et maal meil kahtlemata majanduslikku teatavat tõusu on märgata, — on kasvanud loomade arv, piimaasjandus on edenenu, masinate arv on kasvanud jne. Õige on ka see asjaolu, millest kõneles härra rahaminister, et hoiusummad on suurenenud, kahtlemata tähtis on see, et kaubandusbilans on tasakaalus, kuigi see nõrga ostujõu tagajärg on. Kuid kõige selle juures pean ma tähendama, et meil puudub tasakaal elutarvete rahuldamise nõuete vajaduse ja võimaluste, eriti töötajate pakkumise ja nõudmise vahel.

Meie tööstus ja kaubandus kiratseb laialdases ulatuses. Härra rahaminister oma kõnes tähendas, et protesteeritud vekslite andmed näitavat, et elu normaalsemaks läheb. Mina olen teisel arvamusel — protesteeritud vekslite arvud näitavad, et meil tööstuses ja kaubanduses kriis süveneb, laiemaid ringkondi oma hõlma kisub. 1925. aastal oli 11 kuu jooksul protesteeritud 25.800 vekslit, 1926. aastal sama aja jooksul — 36.060. Seega on vekslite hulk vahepeal üle 10.000 võrra suurenenud. See on õigus, et protesteeritud vekslite väärtus on vähenenud: 1925. a. 11 kuu jooksul oli see 1.042.000, 1926. a. — 924.000, seega vähem, kuid see näitab seda, et 1926. a. suured lõvid välja langesid ja järjekord on kätte tulnud väiksematele meestele. Seega omab kriis

õieti valusama ilme. Kui vaatleme maksujõuetuksjäämisi, siis näeme börsikomitee andmetel, et 1924. a. tunnustati maksujõuetuks 7 ettevõtet, 1925. a. — 22 ettevõtet ja 1926. a. 31 ettevõtet. Mulle paistab, need arvud tõendavad seda, et meil kriis tööstuses ja kaubanduses lõppenud ei ole, vaid võtab oma hõlma laiemaid ringkondi.

See on pealtnäha arusaamatu nähtus, et meie tööstus ei suuda end jalule ajada, silmas pidades meie töölise madalaid palku. Meie töölise palkade asjas valitseb ekslik arvamine mõnel pool, nagu oleksid nad kõrgeid küllalt, nagu ei võiks enam nende tõstmise alal edasi minna, kui ei taheta surmata meie tööstust. Vaadeldes riigi statistika keskbüroo poolt kokku võetud andmeid töölise palkade kohta näeme, et raudreial sai Tallinnas 1926. a. I poolal ainult 64% sellest reaalpalgast, mis ta sai 1914. aastal, lihttööline ainult 82%. Võrreldes isegi 1922. aastaga on nende töölise reaalpalgad langenud selle tõttu, et elukallidus on tõusnud. Raudreial sai 1926. aasta esimesel poolal 83% 1922. aastal saadud palgast ja lihttööline — 96%, sellega on viimase paari aasta jooksul töölise seisukord raskemaks läinud, mitte aga kergemaks. Ennesõjaaegse päevapalgaga võis raudreial osta 7,2 toiduainetekorvi, nüüd saab ta neid osta aga ainult 4,4.

See asjaolu, et meie töölised madalat palka saavad, on suureks takistuseks meie tööstuse ja põllumajanduse edenemisele. Vaene tööline ei suuda osta tarbeaineid. See asjaolu unustatakse ära eriti meie põllumeeste poolt, kes tihtipeale on selleks heameelega kaasa aidanud, et tööstustöölise palgad ei tõuseks. Tihti ollakse seal lausa vaenulikud nende palkade tõstmise asjas. (Sõjaminister J. Soots: Aga kuipalju haritud inimesed saavad?) Lubage, härra kindral, Teie räägite hoopis millestki muust. (Sõjaminister J. Soots: Aga Teie ei jutusta haritlaste palkadest.) Need ringkonnad unustavad ära selle asjaolu, et mida madalamad on töölise palgad, seda kitsam siseturg on toiduainetel. (M. Martna, stp: Tähendab — ostate ka Teie vähem.)

Töölised moodustavad meie linnades üle poole linna elanikkudest. Tallinnas on töölisi 55%. Kui võtame kõik Eesti linnad, siis oli neis rahvalugemise andmetel 263.000-st 135.000 hinge töölisi. Kui aga kogu see suur osa rahvast, linnade elanikkude enamus, kitsikuses ja alatoitluses elab, siis on ju paratamatu, et meie põllumajandusel kui ka tööstusel tarvilik siseturg puudub. Kokku moodustavad töölised umbes ühe kolmandiku osa meie rahvast. Kui üks kolmandik rahvast kiratseb aine-

lises kitsikuses, siis surub see tuntavalt kokku ka meie tööstuse, kaubanduse ja põllumajanduse siseturu. Minu arvamise järgi peaksid eriti põllumajanduslikud ringkonnad praegusel ajal sellest huvitatud olema, et toiduainete siseturgu laiendada, sest väljaveost üksi meie põllumajandus jõukaks ei saa. Ei tohi unustada, et kõrge põllukultuur on mõeldav ainult käskikäes kõrge linnakultuuriga. Linnades tarvitajate enamuse — tööliste, ostuvõime, nende palkade tõstmine, on kogu meie majanduse elustamiseks kasulik. (Kohtuminister J. Sepp: Kuidas nende protesteeritud vekslitega siis on?) Need ei ole tulnud tööliste palkade tõstmise tõttu; tööliste palgad on langenud, protesteeritud vekslid aga tõusnud.

Lääne riikides töötatakse viimastel aastatel intensiivselt tööstuse ratsionaliseerimise alal. Püütakse uusi paremaid tööstuse meetode tarvitusele võtta, moodsaid masinaid tegevusse panna, et tööviljakust tõsta. Meie tööstusringkondades on tööstuse ratsionaliseerimisest vähe kuulda. Ainult mõni üksik ettevõtte parandab oma sisseseadeid, uuendab töömeetode, suurem osa püüab läbi ajada tööliste madalate palkade varal ja peidab end kõrge tolliseina seljataha. Ei ole valitsuse poolt näha olnud mingisugust kava, et ergutada tööstuse ratsionaliseerimist, kätte näidata meie tööstusele paremaid töömeetode, et tööstuse viljakust tõsta.

Kuna meie siseturg on suurtööstuse jaoks äärmiselt väikene ja kokku surutud, on väga tähtis, et meie oma turgu laiendada võiksime. Selleks avab teatavad võimalused tolliliit Lätiga. Üheks takistuse äraõitsemiseks tolliliidu teostamisel oleks Pärnu sadamalinna köitmine Lõuna-Eestiga uue raudteeliiniga. Selleks oleksid tulnud teatavad summad võtta riigi eelarvesse. Kui meie esitatud eelarve-eelnõu vaatame, siis meie seal ei näe vastavaid summasid, milline asjaolu raskendab meil Lätiga astuda tolliliitu.

Ma ei hakka peatuma sellejuures, et välisministeeriumil tuleb tuntaval määral teist poliitikat ajada, kui seni on aetud. Meie välispoliitika peab omalt poolt kogu jõuga kaasa aitama meie majandusliku olukorra tõstmiseks, peab olema riigi majanduslikkude huvide kaitsjaks välismaadel. Kui aga vaatame senist välisministeeriumi tegevust, siis peame tunnistama, et sellel alal väga palju soovida võib. Isegi konsulitel puuduvad veel üksikasjalikud juhtnöörid, nõnda et konsulitel tuleb suurel määral omapead talitada.

Ainukeseks lootuste toetuspunktiks härra rahaministri eelarve-kõnes oli välislaen. Mis puutub välislaenusse, siis ei saa selle vastu

põhimõttelikult olla. Kuid kõik oleneb sellest, missugustel tingimustel välislaen antakse. Kui vaatame neid tingimusi, mis meile rahvasteliit on ette kirjutanud tema poolt soovitatud välislaenu juures, siis tõuseb tõsiselt küsimus, kas need tingimused on meile vastu võetavad.

Riigikogu liikmetel on ajalehtede järgi teada, et laenu antakse tingimusel, et Eestisse määratakse rahvasteliidu poolt laenu tarvitamise järele valvama usaldusmees, Eesti panga juurde määratakse nõuandja. Seega pannakse meid rahvasteliidu lähedal seisvate finantsringkondade hoolekande alla. Need tingimused riigi autoriteedile ja prestiihile head ei ole, need on rasked moraalselt.

Tõuseb küsimus, kas laenu jaotus ja ulatus on õige, mille kohta on kokku lepitud Genfis.

Suurem osa laenust — üks miljon Inglise naela — jääb Eesti panka, rahaliikumise reserviks. Kui meil ei panda maksma kuldraha, siis ei ole tarvis 90% raha katet kulla ja välisvaluutaga, nii kõrgele umbes tõuseb rahakate, kui 1 miljon naela välislaenust rahakatteks jätta olevale katele lisaks. Iseasi on, kui kuldraha tahetakse maksma panna. Selle kohta on palju vaieldud, kas meil on võimalik otsekohe kuldraha maksma panna või mitte. Kui kuldraha maksma paneme, siis on karta, et igasugused sahkerdajad seda kasutama hakkavad, ära kasutades laialistes ringkondades pesitsevat usaldamatust Eesti riigi stabiilsusse. Ei taha uskuda, et kuld rahaliikumise kaanalites meil esialgu püsima jääks.

Mis puutub laenutingimustesse, siis on neis muuseas ette nähtud, et Eesti pank tuleb reorganiseerida puht emissioonipangaks. Eesti panga reorganiseerimist selles suunas on meie rühm juba paar aastat tagasi nõudnud. Kahju, et see asi, mida oleks tulnud teostada hulga varemalt, alles nüüd, välisel surveel, käsile võetakse.

Meie oleme seisukohal, et Eesti pank peab jääma riigipangaks, sest meil ei ole riik elanud Eesti panga arvel, vaid Eesti pank on elanud riigi arvel. Sellepärast ei ole ka mõtet Eesti panka, tema päästmiseks riigi ärakasutamisest, eraldada riigist. Eesti pank peab jääma riigi emissioonipangaks.

Kuna Eesti panga uus põhikiri, mida soovitab rahvasteliit, ei ole veel Riigikogu liikmetele teatavaks tehtud, siis ei ole mul võimalik Eesti panga reorganiseerimise juures pikemalt peatuda. Üldse on raske kõneleda tingimustest, millistel rahvasteliit on meile soovitanud välislaenu, sest et puuduvad täielikud ja täpsed materjalid. Ma ei saa siinjuures märkimata jätta ebaloomulikku asjaolu,

et meil on traditsiooniks saanud Vabariigi Valitsuse poolt vähe meie rahvasaadikuid informeerida välistehingutest. Kui meie valitsus välislepinguid teeb, siis loeme meie sellest küll ajakirjandusest üht-teist, kuid ametlikke täpseid andmeid ja dokumente esitatakse Riigikogule kas hilja või ei anta üldse. Näiteks „Eesti Majandus“ lubab avaldada järgmises numbris lähemad andmed ja dokumendid meie välislaenu läbirääkimiste kohta, kuid Riigikogu liikmetele ei ole neid andmeid valitsuse poolt antud. On ju hea juhus, et Riigikogu liikmetele „Eesti Majandus“ tasuta kätte antakse, mille tõttu Riigikogu liikmed vastavate andmetega võivad lähemalt tutvuneda. Mina aga pean normaalseks, et analoogilised dokumendid ja andmed valitsuse poolt ka Riigikogule esitatakse, et Riigikogu liikmetel ei tarvitseks ainult ajakirjade kaudu seda teada saada, mis valitsus on teinud.

Üldse on meil raske valitsusasutuste tegevust hinnata ka administratiiv alal, sest mingisuguseid aruandeid valitsus oma tegevuse kohta Riigikogule ei ole esitanud. Neist aruannetest on küll juba ammu räägitud, meie oleme ajalehtedest lugenud, et valitsus on lubanud aruandeid oma tegevuse kohta kokku seada ja avaldada, on selleks mitmesuguseid tähtaegu määratud, kuid seni ei ole ühtki üldist aruannet Riigikogule antud. Selle tõttu ei ole Riigikogul võimalik lähemat pilku valitsuse tegevuse peale heita ega hinnata, mis valitsus on teinud. Väike Shveits näiteks talitab selles suhtes palju paremini. Iga aasta seab seal valitsus ülevaatliku aruande kokku. Igal kodanikul on võimalus saada madala hinna eest seda aruannet. Meil aga puuduvad need aruanded täiesti.

Minu arvates peaks selles mõttes kontakt tihedam olema parlamendi liikmete ja valitsuse vahel. Käesoleval juhtumisel tuleb aga nähtavasti ära oodata, kuni „Eesti Majanduses“ vastavad andmed välislaenu kohta avaldatud. Valitsuse poolt võidakse ehk öelda seda, et vastavad seaduseelnõud esitatakse lähemal ajal Riigikogule, mille juures ka mõned seletavad andmed olemas. Pean vastama selle peale, et ametliku parlamendi informatsiooni sidumine seaduseelnõudega igakord õige ei ole. (Rahaminister L. Sepp: Ilma nendeta

on ju dokumendid tühised, Teie ei tea, mis seal peitub!) Lubage, Genfis on kokku lepitud välislaenu tingimiste kohta ja loomulik, et kokkuleppe protokoll oleks ka Riigikogu liikmetele kätte antud. Loomulik, et ka Riigikogu liikmetele oleks teatavaks tehtud see ettekanne, mille Vandervelde esitas rahvasteliidu nõukogule Eesti rahanduse kohta. Loomulik oleks, et ka nõukogu otsus oleks teatavaks tehtud. (K. Ast, stp: Sunnitakse pörsast kotis ostma! — Rahaminister L. Sepp: Ma lisaksin need eelnõud juurde, aga selleks pole raha!) Vaadake, härra rahaminister, tihti peale tuleb valitsusel mõnda seaduseelnõu muuta, siis kui ta juba on kokku seatud, mõnest kavatsusest tuleb üldse loobuda, sest et valitsus seltskonna ja parlamendi seisukohtadega arvestab. Ma ei taha sellega öelda, et neid seaduseelnõusid, mida rahaministeerium käesoleval juhtumisel rahareformi, Eesti panga ja välislaenu asjas on valmistanud, tarvis ei ole. Need on minu arvates tarvilikud. Kuid siiski oleks tarvilik rahvaesitusel aegsasti ja üksikasjalikult teada, missugused on välislaenu tingimused, sest asi nõuab põhjalikku läbikaalumist, et seda mitte hiljem rutuga ülepeakaola otsustada.

Härra rahaminister lõpetas oma kõne selletusega, mis väga ilusasti kõlas, et meil tuleb esivanemate vaimus oma tööd jätkata, ja siis olevat rahaminister kindel, et meie varsti loome avaramad elamisvõimalused, lokkavad viljapõllud ning tee vabaduse ja kultuuri poole.

Tagasi tulles riigi eelarve juurde ja lõpu-kokkuvõtet tehes peab tunnistama, et ettepanud riigi eelarve-kava küll häid ja lähemaid väljavaateid ei ava lokkavate viljapõldude ega avaramate elamisvõimaluste juurde. Kui sinna tahetakse teed leida, siis tuleb eelarve-eelnõu ümber teha. Selle eelarvega ei saa meie lähedale lokkavatele viljapõldudele, vaid sellega võime meie ennem mõnes asjas tagurpidi minna. (Vahelhüüded: Koosolek lõpetada!)

Juhataja **K. Einbund**: On ettepanek tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 21,25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Einbund**.

Sekretär **M. Juhkam**.

